

LUNDS
UNIVERSITET

Pedagogiska institutionen
Box 199, 221 00 Lund

Kurs: PEDK11
Kandidatuppsats, 15 hp
Datum: 2009-05-20

Ett undflyende epitet

En kritisk diskursanalys av anställningsbarhetsbegreppet

Lisa Cederlund

Handledare:
Piotr Szybek

ABSTRACT

Arbetets art:	Kandidatuppsats
Sidantal:	41
Titel:	Ett undflyende epitet – En kritisk diskursanalys av Anställningsbarhetsbegreppet
Författare:	Lisa Cederlund
Handledare:	Piotr Szybek
Datum:	2009-06-10
Sammanfattning:	<p>Anställningsbarhet lanseras som en nyckel till framgång i arbetslivet, i det arbetsliv där förändring och utveckling är tongivande och fortsatt lärande anses nödvändigt. Vad anställningsbarhet <i>är</i> kan ses som exempel på en diskurs; alltså vad som i en viss given kontext uttrycks som självklart och naturligt. Att diskutera språkets makt ger upphov till intressanta perspektiv på hur diskursen påverkar individen och hur diskurs kan ses som en form av styrning av samhället. Jag har utifrån en kort bakgrund om det nya arbetslivet fokuserat på de teorier om diskurs och makt som varit relevanta för diskussion och analys av fenomenet anställningsbarhet. Analysen är utförd enligt den modell på kritisk diskursanalys som Norman Fairclough formulerat. Det innebär en granskning av ett material i dess sociala kontext som i det här fallet inneburit en granskning av rapporten <i>Jakten på Anställningsbarhet – om mötet mellan student och arbetsgivare</i> utifrån hur texten bidrar till att konstruera eller förändra den sociala strukturen den befinner sig inom. Fokus ligger på interdiskursivitet; hur produktion och konsumtion av texter är beroende av tidigare diskurser för att kunna göras begriplig. Det som framgår av rapporten är att vad det är att vara anställningsbar, beror på arbetsgivarnas behov och kan därmed antas vara föränderligt såsom arbetsmarknaden. Nyckelfaktorer för anställning presenteras emellertid; Samarbetsförmåga, Referenser och Initiativförmåga, liksom god kontakt med arbetslivet och branschen samt en bred utbildningsbas. Jag tar i analysen fasta på hur ansvar förskjutits från statens struktur till individen och diskuterar bland annat med hjälp av Foucaults governmentalitybegrepp vilka konsekvenser detta får för subjektet. Det utrymme för möjlig förändring som identifieras utgår i huvudsak ifrån behovet av en oberoende och kritiskt granskande högskola som motdiskurs.</p>
Nyckelord:	Kritisk diskursanalys, anställningsbarhet, governmentality, det nya arbetslivet, socialkonstruktionism

Innehåll

Förord.....	i
1. Inledning	2
1. 1. Problemformulering och syfte	3
1. 2. Avgränsning	3
1. 3. Författarens position	4
1.4. Disposition	4
2. Tidigare forskning och bakgrund.....	4
2.1. Kompetens i det postmoderna samhället.....	4
2.2. Individens	5
2.3. Anställningsbarhet och politiken	6
2.4. Anställningsbarhet och högskolan	7
2.5. Vem är inte Anställningsbar?.....	8
2.6. Sammanfattning av bakgrund	8
3. Teoretiska utgångspunkter	9
3.1. Socialkonstruktionism.....	9
3.2. Den språkliga vändningen och poststrukturalism	9
3.2.1. Poststrukturalism	10
3.2.2. Relativism vs. Realism.....	11
3.2.3. Att studera konstruktioner.....	11
3.3 Diskurs	12
3.3.1. Foucaults diskursbegrepp.....	12
3.3.2. Faircloughs diskursbegrepp.....	13
3.3.3. Förändring: Aktör vs. struktur.....	13
3.3.4. Hegemoni – makt och kunskap	14
3.3.5. Governmentality – governing the subject	15
3.3.6. Sammanfattning av diskurs, makt och kunskap.....	16
4. Metod: Kritisk diskursanalys	17
4.1. Innehåll i grova drag och viktiga begrepp.....	17
4.2. Analysmodellen	18
4.3. Ytterligare perspektiv på modellen	19
4.4. Metodkvalitet och diskussion.....	20

4.4.1. Validitet och etik	20
4.5. Presentation av materialet	21
5. Analys och diskussion.....	22
5.1. Diskursiv praktik.....	23
5.1.1. Anställningsbarhetsdiskursen.....	23
5.1.2. Interdiskursivitet.....	25
5.1.3. Intertextualitet	28
5.2. Den textuella dimensionen.....	29
5.2.1. Tema	29
5.2.2. Modalitet	29
5.2.3. Statistik.....	30
5.3. Social praktik	31
5.3.1. Relationer	31
5.3.2. Subjektskonstruktioner och governmentality.....	32
5.3.3. Betydelse och kunskapssystem	34
5.4. Vem tjänar på diskursen?.....	34
5.5. Utrymme till förändring	36
5.6. Självkritisk diskussion	37
6. Avslutande kommentarer	37
Referenser	39
Appendix.....	a

Förord

Att skriva uppsats ensam är lite som att befinna sig i en underjordisk utgrävning. Man gräver och gräver eller närmast tuggar, lever och sover sitt ämne men med en liten orosfågel pickande i huvudet som säger att man kanske är fel ute, gräver åt fel håll? Jag vill tacka de som håller koll på mig; Tove för att hon förstår och inte oroar sig, mina sambos på Nobel för att de frågar hur det har gått idag? Andreas för att samtal med honom gör att saker och ting faller på plats och min handledare Piotr Szybek som verkar ha någon slags obotlig övertygelse om att jag kan skriva en bra uppsats, hur lite jag än tror det själv i vissa stunder.

Tack till Anne som åkte till Indien i tre månader och lämnade sin dator till mig när jag var i nöd. Tack också till Maria Löfgren Martinsson som är en fantastisk programsamordnare.

Malmö, 2009-06-10

Lisa Cederlund

1. Inledning

Vad är det som framtida personalarbetare förväntas veta, kunna och förmedla den dag de befinner sig på en arbetsplats? Vad får teorier och perspektiv kring människor, kompetens, lärande och organisationer för konsekvenser för den som möter dem? Vad innebär det t.ex. att studenter och arbetssökandes meriter mäts efter en måttstock som inte är tillgänglig för dem att se?

Med den typen av frågor börjar mitt intresse för både arbetslivsfrågor och postmodern teoribildning. I nutid, i det som finns omkring oss och det som vi är en del av. Pedagogiken befinner sig i landet mellan samhälle och individ; med potential att fördjupa sig i just detta; utav vad består gapet? Hur mycket av människan utgörs av miljön och hur mycket av miljön utgörs av människan?

Förklaringarna är kanske inte möjliga att illustrera med en modell utan frustrerande komplexa. Tvärtemot vad vi lär oss om historiens kausala samband, människans natur och underliggande strukturer kanske det intressanta ligger i vad som är tillfälligt, flyktigt och odefinierbart. Trots det är det allt annat än abstrakt. Det som bestämmer en individs relation till sin omvärld är i högsta grad konkret och verkligt. För människors, grupper, organisationers olika möjlighetsstrukturer och existens. Något som ger privilegier eller begränsar, ringar in, förringar och skiljer åt. Vissa står innanför och andra utanför, några har chanser och andra inte. Vissa kan tala om vad andra behöver och andra kan inte höras alls.

Under första veckorna på PA-programmet i Lund presenterades jag för pedagogik som *påverkan mot relevanta mål*. Trots dessa ordval talade vi mycket lite om lärande och kunskap i termer av makt. Vad som var relevanta mål diskuterades sällan utan fokus låg då som nu på de processer som skulle ge pedagogiken framgång att nå dessa relevanta mål. Lärandemodellerna vi studerade frågade hur vi skulle underlätta, förbättra och öka individens utveckling och förändring. Den bild av makt som framställdes i litteraturen jag läste utgick huvudsakligen från ledarskap, vilka attribut eller egenskaper som innebar en viss position i organisationsstrukturen.

I detta sammanhang som i alla andra använder vi ett språk. Ord och betydelser som känns logiska och motiverade och vi utgår ifrån våra gemensamma förståelser för att bygga vidare på teorier och praktik. Kunskap framställs på ett sätt som vi uppfattar som pålitligt och forskning får om den är framställd på rätt sätt chans att producera sanningar. Vad jag vill undersöka i denna uppsats är hur språk, kunskap, påverkan och makt hänger ihop. Jag vill peka på är att det kan vara viktigt att emellanåt ställa frågor kring vad det är vi accepterar som sant och riktigt, inte bara för att det är intressant ur en vetenskaplig vinkel utan också på grund utav de samhälleliga konsekvenser våra förgivettaganden får. I mina ögon är arbetslivet en given arena för sådana studier, arbetslivet omgivet av ledarskapsteorier, motivationsteorier och organisationsformer framställda inom samhällsvetenskapen. Arbetslivet är en plats där du beroende på din position inom det stärker eller försvagar dina ekonomiska, kulturella eller sociala utsikter. Diskursanalysen som metod kan öppna för en närläsning av relationen mellan individ och samhälle, hur vi skapar mening i det vi säger och det vi gör. Diskursanalysen ger möjlighet att granska det som vi tar för givet.

Anställningsbarhet¹ uttrycker ett kriterium för att komma in på arbetsmarknaden. Begreppet intresserar mig, naturligtvis till stor del på grund utav mina egna erfarenheter och tankar. Jag, i egenskap av student, ser mig själv som föremål för framdanandet av detta önskvärda tillstånd. Anställningsbarhetsbegreppet har under mina två år på PA-programmet varit ständigt närvarande i bakgrunden och enligt min upplevelse accepterats som en självklar benämning på något vi eftersträvar med vår utbildning. Lika tydlig har frånvaron av en definition varit och enstaka diskussioner kring detta har ebbat ut i en känsla av lätt förvirring. Vi strävar alltså efter att bli Anställningsbara, motsatsen klingar arbetslöshet och det vad vi förknippar med arbetslöshet. Min

---

1 Jag skriver genomgående Anställningsbarhet med stor begynnelsebokstav. Detta för att uppmärksamma det som ett diskursivt fenomen och inte glömma dess brist på given innebörd.

uppfattning har varit att ordet i mångt och mycket har kommit att ersätta andra benämningar på kompetens, alltså vad jag tidigare strävade efter genom min utbildning, även då oklart vad det innebar. Från enstaka och för mig relativt intetsägande framträdanden av anställningsbarhetsbegreppet i samband med Bologna-processen till ett mer frekvent användande via högskoleverket, universitetens kursplaner vidare till studentvärldens egna tidningar och arbetslivsspalt i gratistidningarna som jag läser på bussen på väg till universitetet; någon slags nyckel för framgång tycks ligga här.

Under arbetets gång med den här uppsatsen har min metafor för begreppet förändrats. Den ursprungliga bilden av Anställningsbarhet som nyckeln till en dörr har utmanats. Avsikten med uppsatsen är att se på begreppet som ett problemområde med flera dimensioner. Kopplingen är inte enbart personlig, som PA-student är jag en del av den akademiska sfär som under de närmsta åren kommer att befolka personalavdelningar både inom privat och offentlig sektor. I det fält där Anställningsbarhet både eftersöks och produceras samlas frågetecken: Kan vi veta vad det är och kommer vi att nå det?

1. 1. Problemformulering och syfte

Syftet med den här uppsatsen är tvådelat men samtidigt ömsedigt beroende av varandra. Syftet är:

Dels att motivera hur poststrukturalistiska perspektiv och diskursanalys kan vara av relevans för pedagogiken, eftersom pedagogik och arbetslivspedagogik i allra högsta grad är ett ämnesfält som bidrar till att producera kunskap om människor vilket har konsekvenser för hur människor lever, arbetar, avlönas, utbildar sig och så vidare.

Dels att problematisera begreppet Anställningsbarhet kopplat till marknad, kompetens och meriter samt att kortfattat diskutera vad diskursen kring Anställningsbarhet får för konsekvenser rörande *governmentality* och högskolepedagogikens utformning.

För att uppfylla detta ska jag genomföra en kortare diskursanalys, inspirerad av Michel Foucault samt Norman Faircloughs kritiska diskursanalys. Den teoretiska ramen bygger på sociologisk och pedagogisk forskning som talar om kompetens, arbetsmarknad, Anställningsbarhet, makt och kunskap.

1. 2. Avgränsning

Syftet är inte att redogöra för det sanna väsendet bakom anställningsbarhetsbegreppet. Därmed heller inte bedöma huruvida högskolan har möjlighet att möta eller uppfylla dessa krav eller spekulera i hur olika studenter borde planera sina liv och studier för att utveckla Anställningsbarhet. Jag kommer heller inte att försöka mig på några spådomar om framtiden eller dra några slutsatser som är överförbara till en annan kontext än den specifika som jag befinner mig i och den berör i det här fallet ett svenskt sammanhang. Det har på grund utav mitt val av material blivit fokus på anställningsbarhetsdiskursen inom den akademiska världen, något jag följer upp i slutdiskussionen. En analys av ett större material hade krävt längre tid till för analysprocessen. Jag har inte sett det som möjligt att prioritera bort de teoretiska delar som förklarar och motiverar valet av analysmetod. Det innebär att man utifrån uppsatsens teoretiska styrkor kan utföra ytterligare analyser i ett senare skede.

1. 3. Författarens position

I de teoretiska perspektiv jag utgår ifrån finns en kritik mot vetenskapens tendens att åberopa neutralitet; att skilja resultat och rapporter från författaren. Jag ser det som ett led i öppenhet gentemot läsaren att redogöra för de förförståelser som bidrar till de tolkningar jag gör. Min förhoppning är att det här stycket inte läses som navelskåderi utan som en ärlig intention att rannsaka hur olika faktorer kan tänkas påverkat mig i mitt arbete, även om visst står dolt för mig att se. En del framgår i texten, såsom vad jag valt att lyfta som viktigt och vad som lämnats därhän. Jag ägnar också en större del av teorikapitlet åt att reda ut mitt vetenskapsteoretiska perspektiv. Det som också kan tänkas ha påverkat texten är min position; såsom universitetsstudent och svensk kvinna. Jag har vid flera tillfällen engagerat mig i rättvise och jämlikhetsfrågor av olika slag och ägnat litteratur inom det området uppmärksamhet. Jag har under min tid inom universitetet förutom arbetslivspedagogik läst genusvetenskap, arbetsrätt och sociologi. Min syn på världen som konstruerad gör att jag i första hand är intresserad av de processer i vilka världen skapas. Jämte detta intresse finns en vilja att bidra till *emancipation*, det vill säga frigörelse från förtryck.

1.4. Disposition

Jag finner det svårt att skilja mellan tidigare forskning, teori och metod. Dessa tre kapitel kommer grovt förenklat motsvara tre olika sidor, eller snarare angreppsvinklar för att belysa mitt problemområde. Samtidigt är det svårt att dra skiljelinjer mellan dessa tre delar eftersom dessa skiljelinjer enligt mig egentligen inte finns där naturligt utan skapas mest i syfte att underlätta för mig som författare och för dig som läsare. I kapitel 2 har jag sammanfattat huvudsakligen relevant forskning kring dagens arbetsliv. Kapitel 3 fokuserar jag på de teoretiska utgångspunkter som jag identifierat i mina egna förförståelser och som ligger till grund för det metodkapitel som följer därefter. I metodkapitlet, kap 4, har jag skissat upp den analysmodell som jag utgår ifrån och diskuterat Faircloughs ställningstaganden. Analysmodellen framstår förhoppningsvis som tydlig i kapitel 5 där analysens resultat redovisas. Eftersom det i min analysmetod ingår att väva in samhällliga teorier på macronivå så kommer det i detta kapitel att dras paralleller till de teoretiska delarna av uppsatsen och den bör alltså läsas som en integrerad analys och diskussion. Uppsatsen förstås naturligtvis bäst i sin helhet men vad jag sett som viktigast lyfts upp i avslutande kommentarer samt i den sammanfattning som står att läsa i uppsatsens inledning.

2. Tidigare forskning och bakgrund

Jag kommer här att redogöra för den forskning och de teorier som på ett översiktligt plan skisserat en bakgrund till problemområdet. Utifrån denna bakgrund har jag formulerat uppsatsens syfte och därmed också förstått mitt material. Jag har sammanfattat olika perspektiv på det nya arbetslivet, däribland även mer sociologiska. I huvudsak diskuteras vad som är tongivande för arbetslivet idag och hur Anställningsbarhet relateras till högskoleutbildning. Jag menar att en macrosociologisk vinkel kan bidra till att förstå den kontext inom vilken pedagogiken verkar. Det går att finna gemensamma nämnare mellan detta kapitel och senare teori, vilket i huvudsak beror på att de referenspunkter som jag tycker är användbara ofta utgår ifrån ett kritiskt och/eller poststrukturalistiskt paradigm.

2.1. Kompetens i det postmoderna samhället

När man talar om *det nya arbetslivet* beskrivs en splittrad verklighet. Samtidigt som man talar om utveckling, lärande och möjligheter i ett optimistiskt informationssamhälle utan gränser måste vi

också hantera baksidor som gett sig till känna. Frågor om orättvisor och ojämlikhet både globalt och på arbetsplatsen men också det flexibla arbetets nya påfrestningar t.ex. stress och höga kompetenskrav. Bilden som växer fram visar en sorteringsapparat där skillnaden mellan att *vara med* eller *inte* är stora.² Michael Allvin m.fl. pekar på vad som skiljer nya tiders sorteringsmekanismer från gamla; ”Om den traditionella ojämlikheten i arbetslivet utgår från den hierarkiska ordning som råder på arbetsplatsen utgår den nya ojämlikheten snarare från den konkurrenssituation som råder på arbetsmarknaden”³.

För att förstå konkurrenssituationen behöver vi förstå de stora förändringar som skett i världen, bland dem *globalisering* och informationsteknologi, men också de ideologier som varit tongivande under dessa förändringar. Sociologer som Manuel Castells, Saskia Sassen och Ulrich Beck har gett oss bidrag för att tolka en senmodern/postmodern värld. Beck beskriver en utveckling mot ett individualiserat samhälle som en oundviklig konsekvens av den frihet vi åtnjuter⁴ och Castells använder begreppet nätverkssamhälle som en beskrivning av hur vår relationella position inom ett nätverk återspeglar våra framtidsutsikter. På en global nivå handlar det om hur kunskap, makt och pengar centreras till de regioner som utgör noder i detta nätverk.⁵ Sassen å sin sida utgår ifrån den globala staden när hon konstaterar hur beroende den är av utbildad arbetskraft med låg status för att kunna serva sina högstatusinvånare⁶. En gemensam utgångspunkt är alltså globalisering, framväxt i symbios med den informationsteknologi som minskat avstånden människor och världsdelar emellan i snabb takt.

Sverige är ett av de länderna som under 80-talet i rask takt investerade i utländska marknader och tillsammans med andra västerländska länder gick samman, köpte upp och skrev avtal med, numera, multinationella företag. Den välkända svenska modellen stod inför stora utmaningar för att överleva och offentlig sektor fick anpassa sig efter marknadsmässiga villkor. Framväxandet av en finansmarknad förstärkte marknadskrafternas makt och vi har de senaste åren kunnat se arbetslivets nya villkor; både en högre arbetslöshet och förändringar för dem med anställning.⁷ *Avreglering* kan sammanfatta en av de huvudsakliga trenderna som konstaterats; ansvaret för anställningen och arbetsituationen ser ut att ha förflyttats från staten, strukturen och det kollektiva till individen. Tina Besley och Michael A. Peters skriver om hur statens minskade makt påverkat målsättningen vad gäller sysselsättning i linje med talet om människan som *entreprenör*; utbildning och jobbsökande kom i den fria individens händer⁸. Fackförbunden och de centrala avtalen har tappat styrka och bemanningsföretag och projektanställningar har växt för att företag lättare ska kunna reglera sin arbetskraft.⁹ *Flexibilitet* är nyckelordet för utvecklingen.

2.2. Individen

Den andra tendensen som Allvin m.fl. konstaterar är individualisering. Beck ser i sitt *risksamhälle* hur familjens, kulturens och religionens traditionella roll har minskat vad gäller skapandet av människors identiteter. Gränserna för en individs liv är utsuddade och varje person har själv möjlighet att genom egna val staka ut sin väg. Framgång tycks vara förbundet med självkänedom, att utveckla rätt egenskaper och kunskaper.¹⁰ Amanda Benjamin och Shauna Butterwick skriver om

---

2 Allvin m.fl, 2006, *Gränslöst arbete – socialpsykologiska perspektiv på det nya arbetslivet*.

3 Ibid, s. 12

4 Beck, 2000, *The Brave New World of Work*

5 Castells, 2001, *Informationsåldern Ekonomi, Samhälle Och Kultur Bd 1 : Nätverkssamhällets Framväxt*

6 Sassen, 2006, *Cities in a World Economy*

7 Allvin m.fl, 2006

8 Besley & Peters, 2007, *Subjectivity & Truth: Foucault, Education and the Culture of Self*.

9 Se tex. Allvin m.fl, 2006: Fejes & Nicoll (eds), 2008, *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subjekt* och Benjamin & Butterwick, 2006, *The road to employability through personal development: a critical analysis of the silences and ambiguities of the British Columbia (Canada) Life Skills Curriculum*.

10 Beck, 2000

hur denna möjlighet också kan bli en börda; att själv se till att göra rätt val¹¹. Beck pekar ut hur vi i det postmoderna samhället också måste betala för konsekvenser av beslut vi inte fattat. Individualisering gör sig påmind till exempel när det kommer till anställningsformer och utformning av arbetsuppgifter. I de kunskapsintensiva branscherna har, istället för övervakning och kontroll, de anställda blivit sina egna chefer. Egenskaper, attityder och värderingar hos den enskilde arbetstagaren har fått en annan betydelse som svarande mot organisationens och marknadens krav på rörlighet och flexibilitet.¹² Andreas Fejes och Katherine Nicoll vänder blicken mot hur *livslångt lärande* serverats som svaret på den föränderliga omvärlden. Det livslånga lärandet hos individen samt inom institutioner och lärandeinrättningar inom nationen har konstruerats som en nödvändighet för att hänga med i den internationella konkurrensen. I själva verket, menar Fejes och Nicoll, utmålas alternativet, att inte vara en ständigt lärande individ, som högst irrationellt i dagens ekonomiska politik.¹³ Allvin m.fl. beskriver det som om att marknaden kommit människorna närmre¹⁴.

Paul Hager och Susan Holland har fördjupat sig i de egenskaper som det nya arbetslivet kräver. Inom högskolevärlden talar man om förmågor såsom logiskt och analytiskt tänkande, problemlösningsförmåga, kommunikation och samarbetsförmåga samt kapacitet att identifiera, tillgodogöra sig och tillämpa ny information och kunskap. Man verkar också inom många discipliner söka utveckla föreställningsförmåga, kreativitet, intellektuell stringens och korrekta etiska värden kring integritet och tolerans.¹⁵

Värdet av att kunna *sälja sig själv* när det kommer till jobsökandet tycks ha ökat. Marinette Fodge skriver om hur individen får lära att framställa sig själv som aktiv och ambitiös. I en undersökning av svenska fackets nya roll konstaterar hon att kunskapen att göra ett gott intryck i jobsökandet ses som avgörande och i utvecklandet av dessa egenskaper står facket bi med verksamhet som cv-granskning och rådgivning.¹⁶

2.3. Anställningsbarhet och politiken

I Bologna, Italien skrevs sommaren 1999 en gemensam deklARATION rörande högre utbildning. Bland de 29 länderna som skrev under återfanns alla EU:s medlemsländer och syftet var att utveckla samarbetet inom högre utbildning och att främja studenters rörlighet mellan de europeiska utbildningssystemen och på arbetsmarknaden.¹⁷ I en text från 2001 skriver António Nóvoa hur utbildning i en eurobarometer varit det område där folklig opinion värderat nationellt självstyre högst. Här hittar vi också ligger nyckeln till den nationella identiteten.¹⁸ Idag har Bolognaprocessen som övergripande mål att till 2010 skapa ett gemensamt europeiskt område för högre utbildning¹⁹. Den förändring som utökade europeiskt högskolearbete innebär kan ses tillsammans med en ökad ekonomisering av utbildning. Både individens och samhällets investeringar i kunskap och teknisk utveckling kan ge ökad tillväxt²⁰. Fodge återger Gustavsson som menar att man på 1980-talet skiftat till ett ekonomiskt vokabulär vad gäller utbildning²¹ och vi kan nu konstatera angående Bolognaprocessen att Europa har gemensamma mål om att stödja utveckling av livslångt lärande, Anställningsbarhet och därmed konkurrenskraft, inom sina utbildningsprogram.

---

11 Benjamin & Butterwick, 2006

12 Allvin m.fl., 2006

13 Fejes & Nicoll, 2008

14 Allvin m.fl., 2006

15 Hager & Holland, 2007, *Lifelong Learning Book Series 6: Graduate Attributes, Learning and Employability*

16 Fodge, 2008, *Self-governance in the job search: regulative guidelines in jobseeking*

17 Regeringens hemsida om Bolognaprocessen 1 <http://www.regeringen.se/sb/d/9267> 2009-05-24

18 Nóvoa, 2001, *The restructuring of the European educational space: changing relationships among states, citizens, and educational communities*

19 Ds 2004: 2, *Högre utbildning i utveckling - Bolognaprocessen i svensk belysning*

20 Besley & Peters, 2007

21 Fodge, 2008

Sveriges regering skriver på sin hemsida: ”Trots att Bolognadeklarationen inte är ett juridiskt bindande dokument och att processen är ett rent mellanstatligt samarbete har den visat sig innehålla en stor dynamik och har lett till omfattande förändringar av den högre utbildningen i många av de deltagande länderna”²² Målen med Bologna och de efterföljande kommunikéerna ha varit att med hjälp av gemensamma strukturer öka förutom rörlighet, även studenternas Anställningsbarhet och Europas konkurrenskraft internationellt²³. I Sverige tolkades detta i propositionen om högre utbildning till bland ökad internationalisering av utbildningen. Man menade att studenter bör få större kunskaper om internationella förhållanden inom deras yrkesområde.

”Den ytterligare dimension som utbyten och en internationalisering av utbildningen kan tillföra studenterna i form av personlighetsutveckling, ökad allmänbildning, förbättrade språkkunskaper och kunskap om och förståelse för människor i andra länder och deras förhållanden, attityder och värderingar är också av stor betydelse på arbetsmarknaden”²⁴

Att definiera begreppet Anställningsbarhet har varit svårt, en formulering som illustrerar det hela väl i propositionen är följande: ”[...]s.k. anställningsbarhet, det vill säga att studenterna vid examen skall ha visat *kompetens som gör att de kan fylla en funktion på arbetsmarknaden inom det område som utbildningen avser.*”²⁵ (Min kursivering).

2.4. Anställningsbarhet och högskolan

Högre utbildning i Sverige har alltså som syfte idag att öka studenternas Anställningsbarhet. Maria Löfgren Martinsson konstaterar i sin avhandling att innebörden av begreppet är oklar även om en begreppsundersökning visar att det ofta används som om betydelsen vore klar och entydig. Hon menar att näringslivet ställer allt högre krav på tolkningsföretade vilket syns i mediadiskussioner där universitet anklagas för att inte ta sitt ansvar. I en internationell kontext har den engelska motsvarigheten employability problematiserats utförligare, även i hänseende på samhälls- och organisatorisk nivå medan det i Sverige i de flesta fall utgår från en individuell nivå. Huruvida begreppet bör ses som en fråga om möjligheten att få ett arbete, att behålla det eller att kunna utvecklas i det verkar osäkert, likaså vilka egenskaper det i så fall hänsyftar till och hur man utvecklar dem. Löfgren Martinsson vänder sig mot den oproblematiserade användning av begreppet som vi kan se exempel på i svensk kontext.²⁶

Benjamin och Butterwick tar fasta på hur begreppet i sig blivit en förevändning att vända blicken från statens arbetslöshetsproblematik till individens ansvar, alltså ett led i en liberal politik. De menar att när det fokuseras på Anställningsbarhet istället för anställning ställer skolan krav på självutveckling och man glömmer bort de kollektiva dimensionerna av lärande.²⁷

Jag har gett några exempel på forskare som undersökt kopplingen mellan synen på utbildning och kunskap och den politiska sfären. Vad poststrukturalistiskt inspirerade forskare ofta utgår ifrån är hur utbildning och därmed högskolan som institution har inflytande i utvecklandet av vilka egenskaper som anses värdefulla. Det finns alltså en forskningsinriktning som undersöker sambandet mellan kunskap och makt. En del av inspirationen kommer från Michel Foucault verk *Övervakning och straff* där han placerar in skolan i serien av övervakande och disciplinerande institutioner som ledsagat medborgare till rätt kunskap och beteende²⁸.

---

22 Regeringens hemsida om Bolognaprocessen 2 <http://www.regeringen.se/sb/d/9267/a/12632> 2009-05-24

23 Proposition 2004/05: 162

24 Ibid. s. 61

25 Ibid. s. 99

26 Löfgren Martinsson, 2008, *Högre utbildning och arbete med personal- och arbetslivsfrågor: Om professionalisering och utveckling av anställningsbarhet.*

27 Benjamin & Butterwick, 2006

28 Foucault, 1998, *Övervakning och straff*

Kiran Trehan sammanfattar den postmoderna teoribildningen i en artikel där hon framför *dekonstruktion* som ett kraftfullt redskap inom Human Resources Development; HRD, till exempel när det kommer till att analysera organisationer. I skenet av det postmoderna samhällets dåliga överensstämmelse med de stora berättelserna och grundläggande antaganden måste epistemologin som bygger på dessa granskas, så att de lösningar och praktiker som då anses vara rationella kan dekonstrueras. Eftersom en dekonstruktion blottlägger maktrelationer kan det dock bli en känslig affär menar hon.²⁹

2.5. Vem är inte Anställningsbar?

Andreas Fejes menar att utbildningssystemet i Sverige är genomsyrat av tron på den lärande människan, det syns i skolans styrdokument och i dess praktiker. Till exempel är vuxnas lärande sett som mycket viktigt för att förverkliga det lärande samhället. Viljan att inkludera alla i att vara lärande individer på rätt sätt gör dock att allvarliga exkluderande praktiker skapas utan att de uppmärksammas.³⁰

Alireza Behtoui skriver i sin avhandling hur *socialt kapital*, det vill säga den sammanlagda nyttan av en persons sociala nätverk, avgör till invandrades och deras barns nackdel när de söker jobb i Sverige³¹.

Jag vågar också påstå att genusvetenskaplig forskning de senaste åren påvisat att arbeten och arbetsysslor *könsmärks* på så vis att de anses vara antingen kvinnliga eller manliga. Det blir då svårt för till exempel att söka sig till eller få arbeten som traditionellt besutts av män. Senast i dagens Sydsvenskan kan vi läsa om hur enbart 4 procent av börs-vd:s i Sverige är kvinnor³².

2.6. Sammanfattning av bakgrund

Vad ovanstående rubriker är exempel på är hur man forskar och talar om arbetslivet idag. Tongivande är hur föränderligt det nya arbetslivet är och att det krävs flexibilitet av individen för att passa in där. Livslångt lärande ger möjligheter att svara mot förväntningarna. Politiskt sker också förskjutningar som lämnar utrymme för både det överstatliga och det individuella projektet. Högskolan befinner sig någonstans i mitten med uppdraget att sörja för studenters Anställningsbarhet trots att uppdraget ser otydligt ut. Jag konstaterar att jag genom att fokusera på högskolans roll på sätt och vis utesluter de dimensioner av arbetslivet som sker bortom den högre utbildningen, något som också kan ses som talande för de orättvisor vi ser i det globala, postmoderna samhället. Att tala om individens möjligheter ger att exkluderande strukturer uppmärksammas i mindre grad samtidigt som viss forskning visar på att diskriminering förekommer. Det viktigaste bidraget till uppsatsen är att Anställningsbarhetsbegreppet på grund av sin oklarhet blir relevant att studera. För att förstå individens möjligheter att koppla till det, för att förstå det uppdrag som högskolan har att fylla och för att förstå vad Anställningsbarhet har för funktion i samhället.

---

29 Trehan, 2004, *Who is not sleeping with whom? What's not being talked about in HRD?*

30 Fejes, 2008, *Historicizing the lifelong learner*

31 Behtoui, 2006, *Unequal Opportunities: The Impact of Social Capital and Recruitment Methods on Immigrants and Their Children in the Swedish Labour Market.*

32 Sydsvenskan, 2009-05-24, *96 procent av ledarna är män*, <http://sydsvenskan.se/ekonomi/article433362/96-procent-av-ledarna-ar-man.html>

3. Teoretiska utgångspunkter

Jag avser i det här kapitlet att redogöra för det perspektiv jag intar när jag betraktar problemområdet kring anställningsbarhetsbegreppet. Dessa utgångspunkter har en bredare vetenskapsteoretisk grund och skiljer sig föregående kapitel huvudsakligen genom att diskutera *förhållningssätt* till tidigare forskning samt ontologi och epistemologi för uppsatsens empiriska del (kap 4). Även om kapitlet kan upplevas som överdimensionerat så vill jag hävda att skälen till en utförlig vetenskapsteoretisk diskussion är många och också i linje med uppsatsens syfte. Min förhoppning är att det av kapitlets innehåll kommer att framgå varje underrubriks relevans för att besvara mina frågeställningar. Ordningen de olika underrubrikerna följer har som syfte att gå från *det stora* till *det lilla* och meningen är att metodvalen kommer att bli väl förankrade i det teoretiska ramverket.

3.1. Socialkonstruktionism

Socialkonstruktionism är ett begrepp som är svårt att fånga in med en enkel definition och som går att koppla till en uppsjö av olika teoribildningar, mer eller mindre aktuella för mitt problemområde. Vivien Burr har bidragit med en slags definition utifrån de minsta gemensamma nämnare som hon kunnat se i användningen av ordet. Hon pekar på fyra gemensamma drag i socialkonstruktionisters övertygelser: 1. Ett kritiskt förhållningssätt till kunskap som vi tar för given, 2. Att kunskap är historiskt och kulturellt specifik, 3. Kunskap skapas i sociala processer, det vill säga genom interaktion och sist 4; våra konstruktioner av kunskap hänger samman med maktrelationer och olika former av socialt handlande.³³

Ovanstående stämmer bra överens med den uppfattning jag redogjort för i inledningen. Att hänfalla åt socialkonstruktionistiska perspektiv får efterverkningar både för hur jag betraktar världen och dess problem samt för hur jag kan angripa dem. Framförallt innebär det ett avstånd mot olika former av positivistisk forskning som utgår ifrån att världen är ett neutralt objekt, mer eller mindre tillgänglig för oss att betrakta. Forskning, som enligt en empiristisk kunskapsteori, genom att beakta vad som anses vara rätt sätt att forska kan producera objektiva sanningar om denna värld och dess invånare³⁴. Jag är också skeptisk till den tolkande forskartradition som på sätt och vis distanserat sig från en strävan efter objektivitet men som likväl ser på människor och fenomen som innehavare av essentiella egenskaper, tillgängliga för oss att tolka.

Som jag tidigare nämnt gör min syn på världen som konstruerad att jag i första hand är intresserad av de processer i vilka världen skapas, något som jag tycker känns mycket relevant för pedagogik som ämnesområde. Fokuset på sociala processer gör att mänsklig interaktion, inom en organisation eller nation behandlas som väsentligt för de lagar, regler, normer och problem man ser där. Tillsammans med detta intresse finns en vilja att bidra till *emancipation*. Socialkonstruktionistiska perspektiv kan synliggöra förändring, hur något som är givet i en viss kontext och på en viss plats inte är universellt gällande. Jag ska nedan försöka klargöra mer detaljerat för hur min socialkonstruktionistiska ansats påverkar skrivandet av denna uppsats.

3.2. Den språkliga vändningen och poststrukturalism

Istället för att se kunskap som representationer av verkligheten kan vi se till hur kommunikation mellan människor ger oss de koncept och kategorier vi använder för att förstå och beskriva vad vi upplever; världen skapas således när människor interagerar³⁵. ”Istället för att uppfatta idéer som återspeglings av den materiella verkligheten, kan man se det som att idéerna förutsätter ett språk

---

33 Burr, 2003, Social Constructionism

34 Bergström & Boréus, 2005, Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys

35 Burr, 2003

som sin tur organiserar den sociala verkligheten”³⁶.

Norman Fairclough menar också att språk faktiskt har fått större vikt i det postmoderna samhället. Han pekar på hur kommunikation och kommunikativa förmågor fått större värde och hur nya verksamheter och till och med yrkesgrupper arbetar med språk idag. Man motiverar förändringar, marknadsför varor och personer samt lanserar nyheter med ord och bilder.³⁷

Den språkliga vändningen står egentligen för den filosofiska inriktning som hävdade språk som nödvändig föregångare till tanken. Idag betecknar det den förändring som skett inom samhällsvetenskaplig forskning mot ett fokus på språkliga processer, då dessa börjat hävdas som nyckel till att förstå omvärlden och dess förändringar.

Jag kommer att avgränsa mig genom att inrikta mig mot de sociala processer som kan betecknas som språk. Detta är dock ingen särskilt hårdhänt avgränsning utan snarare en betoning av hur allt vårt meningsskapande är beroende av språkliga processer, vilket enligt en bred definition inbegriper även bilder och symboler. Jag menar att all mänsklig interaktion är beroende av språk och språk blir därför ett bra fokus för socialkonstruktivistisk forskning. Språk kan också ge oss påtagligt konkreta material att studera, vare sig det handlar om böcker eller utsagor/berättelser.

3.2.1. Poststrukturalism

I dessa sammanhang kan man nämna det som brukar kallas *poststrukturalism*. Jag ser poststrukturalismen som det synsätt som genom en vidareutveckling av strukturalismen fördjupade sig i hur språk (text) genom olika bidrag bygger (men också förändrar) världen. Strukturalismen har sin grund i Ferdinand de Saussures teori om förhållandet mellan språk och verklighet som godtyckligt. Han menade att orden inte har någon betydelse *i sig* utan får sin funktion genom förhållandet till andra ord i ett nätverk. Språkstudier utifrån detta synsätt koncentrerades på den dimension av språkets som kallades *Langue*, som var den nätverksstruktur på vilket talspråket *Parole* var grundat. Det sätt som poststrukturalismen skiljde sig från strukturalismen var främst genom förkastandet av denna uppdelning. Poststrukturalistiska teoretiker har istället lagt vikt vid hur allt språkanvändande konstruerar både språkliga och sociala strukturer. Stabiliteten som Saussure såg i förhållanden mellan orden förbyttes mot en syn på betydelser som ständigt skiftande.³⁸ Poststrukturalismen kan alltså ses som en kritik mot realismens ontologiska förutsättning som ligger till grund för positivistisk forskning. Stora berättelser och totaliserande teorier har nagelfarts och dekonstruerats, i syfte att se just hur uppfattningen om sanningar kan bidra till fastlåsende och dominansrelationer. Poststrukturalister kallas ibland för postmodernister. Den gemensamma grunden kan sägas ligga i just utgångspunkten att inte förklara världen med några kategoriska, ofta dikotomiska, begrepp. Burr menar att postmodernism är ett avvisande av tanken på att det skulle finnas någon underliggande struktur eller sanning³⁹. När språket är relativt finns det inget essentiellt i den materiella världen och inte heller några naturliga värden, vilket kan ge upphov till spännande diskussioner. Jag menar att de poststrukturalistiska bidragen är relevanta att diskutera i förhållande till den kritiska forskning som tenderar att bli essentialistisk när det kommer till exempelvis kön och klass. Jag tror att den uppluckring av kategorier som följer den poststrukturalistiska linjen är positiv för ett frigörelseprojekt och enligt detta synsätt så bidrar den fördjupade förståelsen för språkets konstituerande makt till ett annat förhållningssätt till vad som ofta tas för givet. *Diskurs* är ett viktigt begrepp inom poststrukturalistisk forskning, som jag kommer försöka reda ut nedan.

---

36 Bergström och Boréus, 2005 s. 305

37 Fairclough, 1992, *Discourse and Social Change*

38 Winther Jørgensen & Phillips, 2000, *Diskursanalys som teori och metod*

39 Burr, 2003

3.2.2. Relativism vs. Realism

Poststrukturalism har på grund utav relativism ofta anklagats för att vara uddlös när det kommer till politik. Då det inte finns några absoluta sanningar eller rättvisor blir det svårt att tala om ideal och mål: Om vi vet att världen är en språklig konstruktion och att det finns obegränsade versioner av den, hur skulle någon kunna vara mer rätt? Att verkligheten inte har några essentiella egenskaper betyder dock inte att den inte finns. Som Marianne Winther Jörgenson och Louise Phillips uttrycker det; ”Den fysiska världen finns också men den får bara betydelse genom diskurs”⁴⁰. Fairclough problematiserar den relativa position som poststrukturalismen ofta tar. Han menar att den tenderar att bli idealistisk. Som realist argumenterar han för att även om alla aspekter av den sociala världen i grund och botten är socialt konstruerade så finns det verkliga fenomen idag som påverkar och begränsar själva konstruerandet⁴¹. Faircloughs ståndpunkt brukar placera honom i ett mer (post)marxistiskt fack. Burr menar att ståndpunkten som realist skapar möjligheter till åsikter kring moral och politisk handling.⁴²

Frågan kring omvärldens karaktär, likaså frågan om subjektets egentliga innebörd är en fråga som jag inte avser ta ställning i, jag ser det inte som nödvändigt för uppsatsen. Jag vill istället hävda att man utifrån dessa skiljda läger får två intressanta vinklar på sådant som resultat och konsekvenser. Det blir för mig främst när det kommer till dominansförhållanden och makt relevant att tala om moral. I diskussioner om motstånd och rättvisa kan vi även om de utgår ifrån synen på omständigheter som reella, skönja en relativistisk ståndpunkt eftersom underordning alltid finns i förhållande till överordning, även då motsättningarnas innebörd förändras. I en realistisk motiverad praktik ser jag det som en viktig påminnelse att världen finns till främst i vår förståelse av den.

3.2.3. Att studera konstruktioner

Jag ska inte fördjupa mig för mycket i begreppshistoria utan vill istället hellre förklara varför jag tycker att den poststrukturalistiska ansatsen är viktigt att lyfta: Jag ser en överensstämmelse mellan det ontologiska/epistemologiska betraktningssätt och de metoder som utvecklats i kölvattnet av dessa betraktningssätt. Jag instämmer i den ordning som Burr målar upp gällande hur socialkonstruktionism som ett paradigm inte utesluter särskilda metoder, varav diskursanalys är en, utan det handlar i främsta hand vad man drar för slutsatser av sitt material. Burr skriver att socialkonstruktionism inte automatiskt inbegriper en diskursanalytisk metod men det är ändå så att många under den breda beteckningens socialkonstruktionister verkar ha valt att se diskurs som föremål för sina studier.⁴³

Bergström och Boréus skriver om att man kan se diskursanalys som både en form av vetenskapsteori och som en metod⁴⁴. Mats Alvesson skriver emellertid om den språkliga vändningen som en insikt som inte fått genomslagskraft fullt ut och menar att det är ett problem att konstatera världen som språkligt konstruerad men inte förändra sitt förhållningssätt till kunskap. Han ser problem i att t.ex. använda intervjuer som en undersökningsmetod med vilken man tar fram *sanningar*, antingen generaliserbara data eller speglingar av en persons inre. Det är där problemet som Alvesson lyfter i sin artikel ligger, att man utifrån en socialkonstruktionistisk utgångspunkt likväl försöker finna den *sanna bilden*, vare sig den är postpositivistisk eller hermeneutisk.⁴⁵

Jag menar också att när det kommer till att ägna forskning åt språkets konstruerande funktion blir viktigt att beakta forskningsresultat och rapporters verkan. För mig medför ett radikalt förhållningssätt till det uttrycksmedel med vilket man förmedlar sina tankar och åsikter också en

---

40 Winther Jörgensen & Phillips, 2000

41 Fairclough, 2003, *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*

42 Burr, 2003

43 Ibid

44 Bergström & Boréus, 2005

45 Alvesson, *Beyond Neo-Positivists, Romantics and Localists – A Reflexive Approach to Interviews in Organizational Research*

förväntan på självreflektion.

3.3 Diskurs

Diskursbegreppet är avgörande för denna uppsats men inte uppenbart i sin innebörd. Jag finner det lämpligt att introducera diskursbegreppet med hjälp av Foucault som förmodligen är den som starkast bidragit till begreppets popularitet. Jag tänker därefter presentera Faircloughs inställning och diskutera några av de skillnader som återfinns inom olika användningar av begreppet. Jag kommer därefter att mer utförligt redogöra för språkets koppling till makt, genom att tala om bl.a. governmentality. Jag avser inte ge en fastnaglad definition av vad diskurs är och innebär utan vill istället visa på flera aspekter av ett komplext begrepp. De teoretiker jag valt att lyfta är båda användbara för min metod och mitt betraktningssätt. Vad som är gemensamt för diskursbegreppets tillämpningar är att våra föreställningar om världen har en central roll, så som jag tidigare diskuterat. Winther Jörgensons och Phillips definition kan vara hjälpsam för att introducera begreppet, de menar att en diskurs är ”ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)”⁴⁶. Jag återkommer med en kort sammanfattning av nedanstående stycken innan jag redogör för metoden i kap 4.

3.3.1. Foucaults diskursbegrepp

”Discourses are ‘practices which form the objects of which they speak’”⁴⁷. Foucaults diskursbegrepp har inte sin grund i lingvistisk och hans metoder för att studera diskurs begränsas inte heller till en språkgranskning. Istället omfattar diskursen alla de handlingar som uttrycks inom ett visst område. Foucault har stått för omfattande beskrivningar av olika vetenskapers kunskapssystem, ofta inom en kritisk tradition med syfte att blottlägga de maktstrukturer de bidrar till att skapa. Fokus har legat på förhållandet mellan institutioner, ekonomiska och sociala processer, beteendemönster, normsystem, tekniker och klassificeringssystem. Ett förhållande som gällande en särskild diskurs ger upphov till konstruerandet av både objekt och subjekt. Objekt konstitueras och förändras enligt regler i en speciell diskursiv formation och står här för *något man kan veta något om*. Exempel på objekt som Foucault studerat är galenskap och sexualitet. Begränsningar för hur objekt konstrueras inom diskursen är en funktion både av interdiskursiva relationer, det vill säga andra diskurser, och ickediskursiva praktiker vilket kan kallas för en diskurs möjlighetsstruktur. Foucault talar också om formationen av *Concepts*, som står för den begreppsapparat (kategorier, element) som finns inom ett visst fält och formationen av *Enunciative modalities*, vilket behandlar hur sociala subjekt inte står utanför diskursen utan är en funktion av ett påstående, både som sändare och mottagare.⁴⁸

Bergström och Boréus beskriver Foucaults diskursbegrepp som ”ett regelsystem som legitimerar vissa kunskaper men inte andra och som pekar ut vilka som har rätt att uttala sig med auktoritet”⁴⁹. Det är emellertid ett regelsystem under förändring och olika exempel på dessa regler och *epistem*⁵⁰ under olika epoker har klarlagts av Foucault under hans tidigare arbeten, ibland kallad Foucaults *arkeologiska fas*. Den senare sk. *genealogiska fasen* kännetecknades snarare av en fördjupning i nuets olika diskursiva fält, hur ett tema inom en viss diskurs kan få genomslagskraft eller bäring i andra diskurser.⁵¹ Det genealogiska blir alltså att se släktskapet i hur till exempel begreppsformationer skapar rationalitet för vissa praktiker. Det här innebär en breddad syn på diskursbegreppet och ett fördjupat intresse i de maktrelationer som diskursen berör.⁵² Exempelvis

46 Winther Jörgensen & Phillips, 2000, s. 7

47 Foucault, 1972 s. 49 i Burr, 2003, s. 64

48 Fairclough, 1992

49 Bergström & Boréus, 2005, s. 309

50 Ung. ”vad som är vetbart” enligt Bergström & Boréus, 2005

51 Bergström & Boréus, 2005

52 Fairclough, 1992

blir diskursanalysen också intresserad av att undersöka hur diskurser förändras. Vilket de kan göra via koppling till olika vetenskaper, institutionalisering av dess praktiker eller också genom uppluckring av de subjekspositioner den erbjuder, något jag snart ska diskutera närmre.

3.3.2. Faircloughs diskursbegrepp

”Discourse is socially constitutive as well as socially shaped: it constitutes situations, objects and knowledge, and the social identities between people and groups of people”⁵³. Faircloughs diskursbegrepp har många likheter med Foucaults, när det gäller att se till det dialektiska förhållandet mellan språk och social praktik. Fairclough skiljer sig från de mer poststrukturalistiska angreppssätten genom att sätta diskursen som ett element i förhållande till andra ickediskursiva element som alltså tillsammans formar en verklighet. Fairclough diskurs är smalare än Foucaults så till vida att han ser den som ett exempel på språkbruk, inte en sammanlagd praktik. Diskurs *är* en form av praktik men det finns också ickediskursiva sidor av den sociala praktiken.⁵⁴ Han diskuterar problem som han ser i när språkanalysen blir för fokuserad på enbart text och likaså de problem i när samhällsvetenskapen inte fullt ut kunnat hantera diskursens roll när det kommer till till exempel social förändring⁵⁵. Fairclough har fördjupat sig i att överbrygga detta gap och författat flera böcker på temat som förmodligen kan vara tillämpliga både för lingvister och för samhällsvetare. Han bygger vidare på vad han ser som Foucault viktigaste bidrag; dels hur diskursen konstruerar olika dimensioner av samhället och dels hur relationen ser ut mellan en diskurs och andra diskurser.⁵⁶ En annan viktig aspekt av Faircloughs diskursbegrepp handlar om agentens möjligheter gentemot strukturen som underlättar för en förståelse av förändring. Jag diskuterar detta närmre nedan.

Både Fairclough och Foucault talar om *diskursordningen*, som alltså ser till hur det finns flera konkurrerande diskurser inom ett fält som alla strävar efter dominans. Diskursordningen är ett slags system som både formar och formas av specifika fall av språkbruk skriver Winther Jørgensen & Phillips, den ger restriktioner för vad och hur något kan sägas men den som talar har också möjlighet att förändra diskursordningen genom att mixa diskurser och genrer på nya sätt, eller genom att använda diskurser från andra diskursordningar⁵⁷. Vi kan alltså använda diskurs både i plural och i bestämd form när det kommer till den rådande diskursen som gör sin sanning gällande på ett område.

3.3.3. Förändring: Aktör vs. struktur

Foucaults diskursbegrepp har släktskap med psykoanalysens uppfattning om ett splittrat subjekt och lägger därför väldigt liten vikt vid aktörer som autonoma och självständiga subjekt. Istället betonas de positioner som subjekt tilldelas inom diskursen, med olika utrymme till förändring. Förändring av själva diskursen, kan ske i de *intradiskursiva förhållandena*, det vill säga hur olika begrepp kopplas till andra och därmed får olika betydelser. Det kan också ske förändring i de *interdiskursiva förhållandena* som handlar om hur olika diskurser förhåller sig till varandra. Foucault talar också om *externt bestämda beroendeförhållanden* vilka behandlar sociala och ekonomiska strukturer.⁵⁸ Fairclough tar genom sin betoning av den diskursiva praktiken en vinkling på subjektet som innebär att man förvisso befinner sig i en struktur men att det inom språket finns möjlighet att både producera och konsumera text på annat sätt än det avsedda. Han kritiserar poststrukturalistisk teori för att vara för deterministisk och glömma bort subjektets möjlighet till *agency* – aktörskap: ”Foucault’s insistence upon the subject as an effect of discursive formation has an heavily structuralist flavour which excludes active social agency in any meaningful sense”⁵⁹. Om man ser

---

53 Fairclough & Wodak, 1997 s. 258 ur Bergström & Boréus, 2005, s. 308

54 Winther Jørgensen & Phillips, 2000

55 Se t.ex. Fairclough, 1992 & Fairclough, 2003

56 Fairclough, 1992

57 Winther Jørgensen & Phillips, 2000

58 Bergström & Boréus, 2005

59 Fairclough, 1992, s. 45

verkligheten som i huvudsak diskursivt konstituerad är det också genom förändringar i den diskursiva praktiken som man uppnår förändring i det sociala⁶⁰.

3.3.4. Hegemoni – makt och kunskap

Eftersom min ansats är att skriva en kritisk uppsats så kommer jag att ägna utrymme åt det vi kallar makt. Makt har genom exempelvis Foucaults arbeten fått en tydlig relation till diskursbegreppet. Makt är sammankopplat med diskurser så tillvida att rationella förklaringsmodeller som motiverar ett visst slags handlande blir sanktionerade och även institutionaliserade, så som Foucault visar i sina arbeten kring till exempel sexualitetens historia.⁶¹ Kunskap, förmedlad genom experter och institutioner är ett effektivt sätt att styra en befolkning utan våld eller hot. De incitament som kunskapen ger gällande individens roll och vad som är normalt fungerar produktivt så att människor disciplinerar sig själva.⁶²

Att tillskriva språk en roll att skapa sanningar hör samman med en syn på makt som är fjärran den syn på makt vi ofta stöter på i samhället och inom organisationsteori. Foucault beskriver det som ett felaktigt antagande att makt skulle vara en substans eller en egenskap, därför att det till exempel i så fall skulle innebära att någon skulle kunna ha makt i alla sammanhang. Istället menar han att makten är *relationell* och finns överallt där handlingar utförs som beror på antaganden om makt.⁶³ Ändå menar han att makten bara är tolererad så länge den döljer sig själv, dess mekanismer måste alltså ses som naturliga och logiska⁶⁴.

Antaganden om makt kan både motiveras av kunskaper och motivera produktion av kunskaper. Foucault pekar på hur vi under moderniteten ersatte våld och tvång med en produktiv, disciplinär makt i samband med en samhällsförändring. Vetenskap och expertis med inverkan att avgöra vad som är rätt eller fel, sjukt eller friskt, oönskat eller önskat beteende ökade till den grad att de institutioner som följer en människa genom livet, från skola, sjukhus, arbetsliv gav incitament till disciplin för subjektet att uppfylla sin roll inom nationen. Genom diskursen inkorporeras alltså makten i subjekten. Kunskap om subjekten gör att vi lär oss hur vi ska vara och vi blir också trogna de studier av människan som underhåller vår kunskap.⁶⁵

Jag vill också uppmärksamma Foucaults antagande om att makt och frihet är ömsidigt beroende. Om utövandet av makt blir ersatt av något som förutbestämmer en händelse så är det inte längre utövning av makt det handlar om; då finns det ingen relation utan en situation utan val och det skulle göra subjektet till något Foucault bestrider; förutsägbar och bestämd.⁶⁶ Det innebär att där makt finns, finns det alltid motmakt och motstånd. Diskursordningens olika diskurser utmanar alltid den hegemoniska diskursen och det är den beroende av, den hade inte kunnat vara dominerande om ingen annan sökte bli det.⁶⁷

Makt hör samman med att styra befolkning och då är den produktiva makten som internaliseras av människor i form av kunskap om objekt, dem själva och en viss typ av uppförande att betrakta som effektiv. Kunskap skänker inte bara lydnad utan diskursen formar de subjekspositioner utifrån vilka eventuellt motstånd skall ske. Det blir således relevant att tala om *hegemoni* och olika styrningsmentaliteter; när diskursen följs upp av stödjande praktiker som förstärker diskursens möjlighetsstruktur. Med Faircloughs diskursbegrepp skapas genom det dialektiska förhållandet mellan diskurs och andra sociala element en social struktur som bor bortom diskursen; något som är mer reellt och påtagligt än språket. Eftersom den rådande ordningen internaliseras i subjekt och

---

60 Winther Jørgensen & Phillips, 2000

61 Burr, 2003

62 Ibid.

63 Fejes & Nicoll, 2008

64 Fairclough, 1992

65 Rose, 1996, *Governing 'advanced' liberal democracies*

66 Fejes & Nicoll, 2008

67 Burr, 2003

även inbegriper över- och underordning blir det relevant att diskutera ideologi. Ideologi uttrycker det politiska intresset i att vidmakthålla eller förändra en viss struktur, att sträva efter hegemonisk ställning. Det är det dialektiska förhållandet som möjliggör en diskurs överlevnad och dominans, sociala praktiker som ständigt säkrar och upprätthåller makt. Fairclough nämner som exempel hur skolan formar sin sociala praktik för att förstärka en viss diskursordning: "Any system of education is a political way of maintaining and modifying the appropriation of discourses along with the knowledges and power which they carry."⁶⁸

3.3.5. Governmentality – governing the subject

Mark Olssen skriver om hur Foucault i sina senare verk frångår de mer microcentrerade studierna av makt och utvecklar sina teorier om makt till att behandla även grupper och kollektiv. Med governmentalitybegreppet fokuseras utförligare de politiska projekt ämnade att forma både individ och samhälle: "[...]the structures of power by which conduct is organized and by which governance is aligned with the self-organizing capacities of individual subjects".⁶⁹ Governmentality är *conduct of conduct*⁷⁰ genom projektet i vilket individer och grupper förändrar sina egna tankebanor på så vis att styrning och kontroll inte upplevs som guidande för hur man lever sitt liv.

Ett framgångsrikt projekt de senaste årtiondena menar Nicolas Rose som pekar på hur kunskaperna om det aktiva subjektet stämmer väl överens med en liberal frihetskultur. Särskilt i väst värderar vi autonomi och självförverkligande högt.⁷¹ Foucaults syn på det nyliberala projektet är att det skapades via en politisk diskurs till en ekonomisk praktik och diskursiv formation, det var inget skeende som löpte amok av sig själv.

Det här närmar sig teori kring samma omvärld som jag beskrivit i det inledande kapitlet om tidigare forskning men ingången är en annan. Diskursbegreppet undersöker inte själva människorna i samhället utan söker innebörden i att utläsa dess subjektpositioner. Olssen klarlägger hur ett ökat individuellt ansvar hör ihop med en reducerad social välfärd. Rättigheter kan minimeras i linje med diskursen om alla människors möjlighet till framgång. Den flexibla människan behöver heller ingen anställningstrygghet eftersom hon själv är flexibel. Det är en lärande individ det talas om, ett aktivt och ambitiöst subjekt, som inte ska hindras av några formstöpta, likaföralla-premissor. I det här politiska projektet söks *conduct of conduct* genom att ha mål för subjektets frihet och rikta karaktären på dess kapacitet.⁷² Det finns fortfarande en diskurs bakom som konstruerar norm och avvikelser, och Rose menar att subjektet i den kan uppleva sitt självstyre igenom att vara konstruerad som en konsument, som väljer och väljer bort, efter egen förmåga. Vi kan uttrycka oss själva genom att konsumera och investera (men fortfarande utifrån ett visst utbud).⁷³

Governmentalitybegreppet gör det möjligt att hantera kollektivet som part i en maktrelation och inbegriper tekniker och procedurer avsedda att styra mänskligt beteende. Det är därför användbart när vi diskuterar politisk makt och det som Fairclough benämner som ideologi. Foucault nämner parallellt med governmentality frågan om *säkerhet*, som politiskt blir en fråga om att stabilisera den annars bräckliga relationen mellan den som härskar och den som blir härskad, snarare genom praktiker och uppmuntran än genom lagar och regler. Säkerhet och governmentality möts i avsikten att reglera befolkningen och hitta mekanismer som försäkrar den regleringen.⁷⁴ Rose:

The claim, in politics, law, morality and so forth, that subjects are individuals whose freedom, liberty and rights are to be respected by drawing certain limits to the legitimate scope of political or legal

---

68 Fairclough, 1992, s. 51

69 Olssen, 2008, *Understanding the mechanism of neoliberal control: lifelong learning, flexibility and knowledge capitalism*, s. 35

70 Översättning ung. "styrning av beteende"

71 Rose, 1999, *Governing the Soul*

72 Olssen, 2008

73 Rose, 1999

74 Olssen, 2008

regulation goes hand in hand with the emergence of a range of novel practices which seek to shade and regulate individuality in particular ways⁷⁵

Maktteknologier är de teknologier genomsyrade med ansatsen att forma uppförandet i hopp om att skapa vissa önskade effekter och eliminera oönskade sådana. De två främsta maktteknologier är den över jaget och den över marknaden, där teknologin över jaget ger människor möjlighet att utöva olika former av påverkan på sina egna kroppar, tankar, vanor och livsstilar, hela tiden i syfte att uppnå de speciella tillstånd där man föreställer sig att det finns livskvalitet. Teknologin över marknaden är en variant av förhandlande där vi istället kan definiera oss själva utifrån vad vi äger och omger oss med.

I det liberala projektet uppfattar subjektet sig som fri, men är tvingad att vara fri. Det arbetande subjektet är en individ sökandes efter mening, ansvar, uppfyllande av personliga mål, ett maximum av livskvalitet och således av arbete. Eftersom vi ska uppfyllas på jobbet så konstrueras det som en aktivitet genom vilken vi produceras, upptäcker och utforskar oss själva. Vår kunskap om subjektet är mycket ändamålsenligt för det liberala projektet.⁷⁶

Den liberala governmentalityn skyddas av hur diskursen skiljer på politik och personligt. Fastän politiska projekt kommer in i vår vardag ser vi dem som opolitiska, politik sker ju inte i hemmet. Idéer om vad det är att vara styrd gör att vi inte upplever oss som styrda menar Rose. Vi inkorporerar det politiska program som säger vad som är en nation, en medborgare, ett samhälle och så vidare.⁷⁷ De övergripande målen underlättas på så vis av mikropraktiker i det vardagliga som bär upp ideologin. Strukturen institutionaliseras och befolkningens resurser optimeras.

3.3.6. Sammanfattning av diskurs, makt och kunskap

Uppsatsens ämne är pedagogik vilket jag introducerat som *påverkan mot relevanta mål*.

Diskursbegreppet skänker möjligheten att förstå denna process, särskilt när det kommer till att förstå sambandet mellan *påverkan* och *relevanta mål*. Foucault, Fairclough, Rose med flera bidrar till att se hur kunskap också innebär konstruktion av maktrelationer. Makten, relationell och svårfångad, möjliggör påverkan samtidigt som den bärs upp och förklaras av kunskap (relevanta mål). Det här är en annan form av makt än den som vi ofta kommer i kontakt med i organisationsteoretisk litteratur i form av ledarskapsteorier och organisationsformer.

Governmentality förklarar hur makt kan fungera produktivt vilket än mer drar oss bort från en mer klassisk bild av maktutövning som något repressivt och våldsamt. Som ett generellt fenomen, ständigt närvarande, kan vi förhålla diskursen till allt vi gör och allt vi vet. Diskursen med dess formationer av makt och kunskap blir inte bara relevant när det kommer till vad Anställningsbarhet är utan också för hur forskarsamhället fungerar, en uppsats blir till och hur personalspecialisten arbetar.

Jag har gett en ingång till diskursanalysens teoretiska grund utan att definiera definitivt vad diskurs *egentligen* är. Mången forskare har ägnat år åt att ringa in detta komplexa begrepp. Jag instämmer i de funderingar⁷⁸ kring hur Fairclough egentligen skiljer mellan vad som diskurs och vad som ligger utanför diskursen. Jag kan svårligen föreställa mig element som skulle vara *rena* från diskurs så att säga. Jag tror att diskurs styr mer än hur vi talar om saker. Därför ser jag positivt på hur Foucault omfattar alla former av praktik i diskurs. Jag, liksom Foucault och Fairclough ser emellertid också en struktur, som det finns skäl att referera till även i en diskursivt konstituerad värld. Där tycker jag att hegemonibegreppet är hjälpsamt att använda; en dominans som är diskursivt formulerad. Det dialektiska förhållandet öppnar upp för en förståelse för struktur samtidigt som Faircloughs syn på aktörskap och förändring ger verktyg för att tolka avvikelser och alternativ. En av de klaraste

---

75 Rose, 1996, s. 45

76 Rose, 1999

77 Rose, 1996

78 Se t.ex. Winther Jörgensson & Phillips, 2000

fördelarna med Faircloughs teori är dock hans framarbetade analysmodell som jag kommer att utgå ifrån i följande kapitel.

4. Metod: Kritisk diskursanalys

Fairclough skriver i sitt manifest för kritisk diskursanalys att målet för kritisk samhällsforskning är att bättre förstå hur samhällen fungerar, hur både skadliga och nyttosamma effekter skapas och hur man kan eliminera, eller minska de skadliga effekterna. Det stämmer väl överens med mina ambitioner. Varför Fairclough riktar in sig på språk och diskurser är inte för att han menar att det är den enda möjliga vägen för att skapa emancipatorisk kunskap utan argumenterar istället för ett tvärvetenskapligt förhållningssätt där kunskaper från olika discipliner sammanvävs. Språkanalyser blir viktiga både för att diskurser idag, i vad som ofta kallas informations- eller kunskapsamhället får mer utrymme och politisk kraft och för att socialkonstruktivistiska teorier som formulerats behöver undersökas närmare; vilken effekt har egentligen diskursen?⁷⁹ Fairclough betonar samtidigt att det diskursanalytiska tillvägagångssättet i syfte att förklara sociala fenomen gagnas av att kompletteras av andra metoder⁸⁰.

Faircloughs analysmodell har en konkret metod för lingvistisk analys av språkbruk, vilken underlättar för samhällsvetare utan djupare kunskaper i lingvistik.⁸¹ I boken *Analyzing Discourse – Textual analysis for social research* utvecklar Fairclough på vilket sätt man kan angripa empiriskt material, alltså textdata.

4.1. Innehåll i grova drag och viktiga begrepp

Utgångspunkten för diskursanalysen är att den valda texten både formas och bidrar till att forma en större *social praktik* vari fenomenet befinner sig. Syftet med analysen är att se hur förhållandet mellan *texten* och den *sociala strukturen* ser ut. Därför blir det relevant att titta närmre på både den specifika textens egenskaper men också sammanhanget den befinner sig i samt *den diskursiva praktikens* förhållande till diskursordningen; t.ex. hur andra uttrycksätt och diskurser används för att få fram ett särskilt budskap.⁸²

Fairclough ser tre dimensioner vid analysen av diskurs; text, diskursiv praktik och social praktik. Social praktik ingår också i en större social struktur. Den sociala strukturen ses här som en relativt stabil konfiguration av olika element vilka alltid har en diskursiv dimension. Det betyder att sociala strukturer är delvis diskursiva och diskursen är delvis konstituerad av social struktur. Ickediskursiva och diskursiva element är ömsesidigt beroende i ett dialektiskt förhållande som innebär att Fairclough ser en materiell verklighet vilken diskursen både refererar till och konstruerar.⁸³ Fairclough skiljer sig därmed från de diskursteoretiker, som i större utsträckning ser diskursen som konstituerande, vilket jag tidigare belyst. Därför är det också viktigt enligt Faircloughs tredimensionella diskursmodell att ge utrymme till att ta in andra aspekter av problemet än den textuella och Fairclough menar till exempel att olika sociologiska analyser kan vara av nytta.⁸⁴

Orden i texten medieras ut till den sociala verkligheten genom tolkning i både produktion och konsumtion, detta är den *diskursiva praktiken*. I produktionen kan författaren använda sig av och

---

79 Fairclough, 2003

80 Ibid.

81 Winther Jørgensen & Phillips, 2000

82 Fairclough, 1992

83 Ibid.

84 Winther Jørgensen & Phillips, 2000

mixa olika diskurser och *genrer*⁸⁵ mer eller mindre avsiktligt. Analysen av texten tar genom att undersöka detta fasta på textens *interdiskursivitet*. Att i en text hänvisa till andra, tidigare texter handlar om *intertextualitet*.⁸⁶ I läsningen av texten kommer jag att förstå den genom de diskurser som jag genom att befinna mig nära påverkar mitt sätt att tänka och associera. Tolkningen sker inom de ramar som språkets ramar ställer upp. Tolkningen sker också inom den rådande *diskursordning* som genom diskursers dialektiska förhållande till sociala praktiker, till exempel institutionell och ekonomisk verksamhet som Fairclough ser som ickediskursiva element, skapat mer eller mindre fastlåsta hegemonier, det vill säga dominerande diskurser. Inom den sociala struktur som omringar fältet student-högskola-arbetsliv finns det alltså diskurser och genrer som har mer eller mindre tyngd. Eftersom det emellertid fortfarande finns ett utrymme för att tolka saker och ting på olika sätt samt att använda diskurser och genrer kreativt mellan och inom diskursordningar så sker hela tiden förändringar (eller förstärkningar).⁸⁷

Den textuella analysen av diskursen som Fairclough använder sig av kommer från den kritiska lingvistikens som genom att fokusera på textens syntax och ordval kan säga något mer om textens ideologiska perspektiv än vad textens argument uttalar⁸⁸. Analysen inbegriper en del begrepp för att granska t.ex. skeenden i texten för att på så vis synliggöra författarnas samhällsbild. *Transiviteten* i texten uttrycker hur texten formulerar händelser och handlingar, exempelvis om agenten bakom eller deltagare som påverkas av ett uttalande/händelse/handling syns eller döljs. Han utvecklar också hur man kan undersöka ords relationer till varandra och författarens relation till påståenden i texten. Det senare görs genom *modalitetsbegreppet*; hur typen av *affinitet* visar på hur väl en författare instämmer i påståendet. Modaliteten kan manifesteras genom användandet av ord som visar på tveksamhet, som *kanske* och *möjligen* och påverka hur sanningshalten i olika påståenden upplevs.⁸⁹

4.2. Analysmodellen

Jag redogör här för den analysmodell som jag ämnar använda mig av. Den är starkt influerad av Faircloughs modell⁹⁰ som skall kunna användas för att analysera diskurs i bred bemärkelse. Man kan också se det som att den kritiska diskursanalysen går ut på att kontextualisera texter. Den kritiska diskursanalysens styrka är att den ställer upp en relativt tydlig och användbar metod för att empiriskt undersöka diskursen i social interaktion.⁹¹ Jag har efter övervägande anpassat modellen efter mina ändamål och efter mina förkunskaper. De mer lingvistiska sidorna med tonvikt på syntax och ordval har fått stå tillbaka till förmån för pedagogiska och sociologiska grepp.

Jag avser att:

1. Välja ett socialt fenomen som har en *semantisk*⁹² aspekt. Det kan vara ett problemområde snarare än en specifik frågeställning som ligger i linje med den kritiska samhällsforskningens ambitioner att producera kunskap som kan leda till emancipatorisk förändring. Det innebär att det fenomen jag väljer är något som jag anser har diskursiva, politiska och sociala effekter där människor, dess relationer, förutsättningar och handlingar konstituerar och konstitueras. Jag väljer att fokusera på Anställningsbarhet. Jag ska också välja ett textmaterial från vilket analysen har sin utgångspunkt och presentera detta.

---

85 Ung, "variant av diskursiv praktik", t.ex. kan det finnas en mer abstract intervjugenre men också inom en särskild social praktik kan det finnas mer specifika genrer, t.ex. anställningsintervjuer. Se Fairclough, 2003

86 Fairclough, 2003

87 Fairclough, 1992

88 Bergström & Boréus, 2005

89 Fairclough, 2003

90 Modellen är hämtad från Fairclough, 2003, se särskilt sidor 209-211 samt Fairclough 1992, se översikt kap 2.

91 Winter Jörgensen & Phillips, 2000

92 Semantik är ett lingvistiskt begrepp som till skillnad från grammatik fokuserar på ords betydelse. Se Fairclough, 2003

2. Identifiera hur fenomenet konstrueras i den rådande kontexten och diskutera det utrymme för fastlåsende och/eller förändring som medges inom fenomenet genom att analysera materialet. Det här kommer jag att göra genom att fokusera på Faircloughs tre dimensioner; text samt diskursiv och social praktik. Härefter ligger analysens huvuddel och jag ämnar röra mig kring följande rubriker:
  - a) **Diskursiv praktik.** Förhållandet mellan det diskursiva och andra element som ryms i fenomenet med fokus på hur texten produceras och konsumeras i relation till rådande diskursordning. Jag ämnar här diskutera anställningsbarhetsdiskursens och dess förhållande till andra diskurser samt försöka visa på hur texten bygger på andra texter.
  - b) **Den textuella dimensionen.** Genom att se närmre på själva texten ämnar jag försöka ge konkreta exempel på hur specifika textuella aspekter används för att i linje med diskursordningen skapa mening. Jag kommer bland annat att diskutera kring förekomsten av statistik.
  - c) **Social praktik.** Vilket innebär det nätverk av praktiker som fenomenet befinner sig inom. Här avser jag att lyfta de övergripande sociala och politiska strukturer som anställningsbarhetsbegreppet står i relation till. Jag kommer fokusera på relationer, subjekt och kunskap - och betydelsesystem.
3. **Vem tjänar på diskursen?** Jag ämnar diskutera hur nätverket och ordningen bland olika sociala praktiker stärks eller försvagas av fenomenet, vem som tjänar och vem som förlorar på att fenomenet kvarhålls alternativt förändras. Det vill säga diskursens ideologiska effekter.
4. **Utrymme till förändring.** Här kommer jag att försöka identifiera och återge utrymmen och vägar som leder till möjlig social förändring.
5. **Självkritisk diskussion.** Jag ska slutligen reflektera kritiskt över den genomförda analysen, hur mina egna tolkningar och förförståelser påverkats och hur den metodologiskt hade kunnat förbättras.

4.3. Ytterligare perspektiv på modellen

De diskurser som medieras genom texten kan sägas ha tre funktioner; den definierar sociala identiteter, sociala relationer och kunskap och betydelsesystem.⁹³ Kunskap och betydelsesystemen skapar logiker som gör att relationer som innebär underordning – överordning kan rättfärdigas, något vi känner igen från Foucaults koppling mellan makt-kunskap. Jag tolkar det som att de subjektskonstruktioner som diskursen ger uttryck för kan utvärderas även utifrån governmentalitybegreppet. Fairclough använder uttrycket *ideologiska diskurser* för att tala om diskurser som förändrar eller förstärker maktrelationer mellan subjekt. Det öppnar upp för en förståelse av grupper och deras intressen samt motstånd och fördelningspolitik. Foucaults maktbegrepp å andra sidan problematiserar det förhållningssätt som kan bidra till att exempelvis en viss grupp:s maktposition definieras. Det nätverk av makt som Foucault ser utgår ifrån att alla människor kan befinna sig i olika subjektpositioner, beroende på sammanhang och utifrån en sådan syn är det problematiskt att peka på hur en diskurs mer än någon annan skulle bestämma maktrelationer, särskilt då diskurser oavsett syfte ständigt medverkar till att skapa just dessa subjektpositioner/relationer. Min mening är att för att förstå en social struktur som diskriminerande så hjälps analysen av ett brett tillvägagångssätt. Vad gäller t.ex. grupper i

---

⁹³ Fairclough, 2003

arbetslivet och på högskolan så kanske vi utöver diskursanalysen behöver använda oss av ytterligare information för att se till hela problemet. Det material jag refererar till för att diskutera struktur och ideologi utgår i stora delar från de teoretiska bidrag jag presenterat i uppsatsens tidigare kapitel.

Fairclough har kritiserats för att vara otydlig när det kommer till att förklara vad som skulle vara ickediskursiva element. Jag har inte fångat upp den diskussionen i dess helhet utan istället valt att, enligt mig, förenkla bilden och i vissa fall se olika diskursiva fenomen som perifera från uppsatsen och därmed som närmast utomdiskursiva. I klarspråk innebär det att de teorier som tidigare återgetts förvisso betraktas som uttryck för diskurser men i förhållande till den analys jag tänker genomföra snarare står som externa referenspunkter. Det gör också att andra uppgifter, såsom lönestatistik och mer positivistiska rapporter om mitt problemområde kan vara relevanta sidor av saken.

4.4. Metodkvalitet och diskussion

Ett socialkonstruktionistiskt och poststrukturalistiskt angreppssätt medför att forskning bedrivs och bedöms på ett vis som på många punkter skiljer sig från positivistisk forskning. En teori som medger ett radikalt förhållningssätt till världen har också radikala konsekvenser när det kommer till hur kunskap om densamma samlas in, tolkas och förmedlas.⁹⁴ Forskning är på inga sätt en oproblematiserad process, särskilt då förhållandet mellan kunskap och makt tillskrivs stor betydelse. Att överhuvudtaget ge vissa utvalda vinklar och fokus uppmärksamhet är naturligtvis en konstruerande process. I min mening är det här en ofrånkomlig paradox som är närvarande i emancipatorisk, dekonstruktiv forskning. Ett begripligt exempel är när det kommer till kön och vi ämnar visa på hur kategorier (kvinna-man) är socialt konstruerade samtidigt som vi lyfter (reproducerar) dessa konstruktioner genom att göra dem till föremål för vår forskning. Ur en emancipatorisk vinkel är det likväl aktuellt att bidra både med alternativa berättelser samt att framföra kritik mot rådande sanningar, då dessa skapar förtryckta och diskriminerade subjekt. Dilemmat att som författare själv bidra till sanningskonstruktioner kräver uppfinningsrikedom och självreflektion. De problem som är svåra att komma runt; till exempel forskarens makt, får istället för en strävan efter neutralitet genomlysas av medvetenhet.

4.4.1. Validitet och etik

Att bedöma kvalitet och nytta på poststrukturalistisk forskning blir alltså svårt med en klassisk definition av begrepp som reliabilitet och validitet. Som Cohen, Manion & Morrison skriver vore det dock för sakens skull inte särskilt värdefullt att återropa icke-validitet⁹⁵. Men istället för att eftersträva kontrollerbarhet, replikerbarhet eller generaliserbarhet söker denna uppsats efter värden i linje med dess ontologiska och epistemologiska ställningstaganden. Inom kvalitativ forskning har olika begrepp föreslagits, värda att nämna är *authenticity*, *understanding* och *fidelity*⁹⁶, som har sin grund i ett tolkande, naturalistiskt eller etnografiskt paradigm.

Burr återger Gergen som menar att det inte i första hand är empiriska metoder såsom experiment som är inkompatibla med en socialkonstruktionistisk vinkel, utan problemet ligger i de universalitetsanspråk som forskningen ofta innehar⁹⁷. Vad gäller objektivitetsanspråk skriver Burr: "No human being can step outside of their humanity and view the world from no position at all, which is what the idea of objectivity suggests, and this is just as true of scientists as anyone else."⁹⁸ Att på olika sätt försöka "rena" forskningsprocessen från störande inslag som t.ex. forskarens förförståelse och därigenom framställa resultaten som objektiva sanningar kan istället betraktas som

---

94 Burr, 2003

95 Cohen, Manion & Morrison, 2007, *Research Methods in Education*

96 Äkthet, förståelse och trohet? Från Cohen, Manion och Morrison, 2007

97 Burr, 2003

98 Ibid, s. 152

ett sätt att manipulera och stärka den maktposition som forskaren innehar. Det ligger alltså inte i mitt intresse att eliminera mig själv från uppsatsen, däremot så menar jag att det fortfarande är relevant att utmana mina egna tolkningar, att ta tillvara på det utrymme till förändring som diskursen jag själv befinner mig i medger. Som Burr skriver är emancipation en av hörstenarna i socialkonstruktionistisk forskning och jag tolkar det som att alla texter som på något vis utmanar eller ifrågasätter rådande system kan vara värdefulla, även om de bara uttrycker en persons tolkning och dessutom går att läsa på åtskilliga sätt.

Jonathan Potter och Margaret Wetherell skriver i *Discourse and social psychology* om hur en diskursanalys får god validitet: *Koherens*; genom att låta analysen visa på diskursen både övergripande och med detaljexempel, eventuellt med undantag som bekräftar regeln, skapas ett förtroende för analysen. Man bör alltså undvika att lämna lösa trådar och att framställa resultatet som hundraprocentigt överensstämmande, till exempel i linje med en viss teori. *Effekter för deltagare* är enligt min mening inte lika relevant med den typen av material jag valt jämfört med om man skulle ha utfört sin diskursanalys på samtal eller andra personliga utsagor som diskurspsykologer ofta gör. Jag finner det dock fruktsamt att sträva efter potentiellt goda effekter, vilket jag betonat i utgångspunkter gällande socialkonstruktionistisk eller emancipatorisk forskning.⁹⁹

Nya/uppkommande problem menar Potter & Wetherell att en diskursanalytiker måste visa intresse för. Frågor kan uppstå både vad gäller analysens användande och blottläggande av svårigheter och då är det viktigt, menar de, som forskare att ta ansvar för processen även efter det att man författat sin text. Analysens *fruktbarhet* handlar om huruvida den är nyttosam, i likhet med det ursprungliga validitetsbegreppet. Det handlar alltså om möjligheten att få fram nya kunskaper och insikter som på något vis är till nytta, vilket såklart är en högst öppen fråga men enligt min tolkning kan besvaras lättare om man redogjort för sina ståndpunkter och ideal och i ett senare skede vägar vända blicken mot sin egna process och reflektera kring dess för och nackdelar.¹⁰⁰

Etik får i denna uppsats kopplas till syftet och nyttan. Jag utgår ifrån en övertygelse om människors lika värde och det är också en uppsats i linje med detta som ger den ett nyttovärde. Jag har inga andra personer inblandade i min analys och har därför inte behövt reflektera över hur dessa skall hållas skyddade från att på något sätt pekats ut eller påverkas negativt. Dock så har mitt valda material naturligtvis författare men eftersom jag inte är intresserad av dem som subjekt har jag valt att ta fasta på dem som de organisationer de företräder. Min mening är att organisationer som fackförbund och intresseorganisationer *bör* granskas och jag ser ingen anledning till att avstå från analys på grund utav sympatier för bakomliggande arrangemang.

Jag har för avsikt att återkomma till en kvalitetsdiskussion i det reflexiva stycke som återfinns under rubrik 5.6. Självkritisk diskussion.

4.5. Presentation av materialet

Jag har valt att genomföra en diskursanalys utifrån en rapport skriven av Tjänstemännens Centralorganisation (TCO), Sveriges Förenade Studentkårer (SFS) och Lärarförbundet 2007. Namnet på rapporten är *Jakten på anställningsbarhet – om mötet mellan student och arbetsgivare* vilket känns träffande för uppsatsens syfte. Jag vill betrakta rapporten som ett exempel på hur anställningsbarhetsbegreppet definieras och kommuniceras ut med hjälp av skriven text och alltså som ett exempel på hur diskursen ser ut gällande Anställningsbarhet. Under den period (mars-maj 2009) när jag arbetat med detta tema är rapporten också den text som kommit överst när jag googlat ”anställningsbarhet”. Rapporten är nätt i sin utformning, med relativt gles text på sina 14 sidor. Den inleds med en sammanfattning på en sida och därefter följer inledning och ett stycke om

---

99 Potter & Wetherell, 1987, *Discourse and Social Psychology*

100 Ibid.

arbetsmarknaden innan huvudstycket om vad som gör någon Anställningsbar presenteras. Under slutsatser tar man fasta på nyttan med högre utbildning och vad som i övrigt gör Studenter Anställningsbara. Jag kommer dels att fördjupa mig i dessa slutsatser, det vill säga vad som öppet hävdas som nyckeln till framgång i arbetslivet. Dels kommer jag att söka textens förutsättningar, vad som i dess samhällsreferenser ger att den framstår som logisk och rationell. Det senare menar jag bäst förklaras genom en reflektion av den position texten innehar i ett maktfält och vilka positioner den konstruerar för de berörda, samt en diskussion av interdiskursiva kopplingar till ideologi, kunskap och därmed makt.

Tveksamheter kring materialet rör dess representativitet, inte för att jag skulle vilja generalisera utifrån mina slutsatser utan för att jag grundar min uppsats i frågan om vad som utmålas för studenter som eftersträvansvärt. Eftersom jag inte vet om rapporten läses av några studenter kan jag inte heller svära på att den har något inflytande. Det som talar för den är att den är explicit i sin titel – här kan vi få svar på våra frågor, att den som jag tidigare nämnde kommer högt upp enligt googles logik, är gratis för alla med internetuppkoppling och relativt lättillgänglig i sin form. Bergström och Boréus skriver att eftersom den syntaktiska analysen kräver närläsning av en text så är det olämpligt med alltför stora material och de lägger därför stor vikt vid valet av material¹⁰¹. Å andra sidan skulle det vara fåfängt att tro att det skulle finnas ett ultimatum material, en text som skulle ge oss *sanningen*. Hypotesen ligger i att jag tror att diskursen gällande Anställningsbarhet konstrueras av ett större antal utsagor som man som konsument kommer över men att varje text i sig också kan ses som ett exempel på denna diskurs och därmed relevant att undersöka.

Under bearbetning av materialet har jag främst prioriterat att synliggöra och lyfta de diskurser och politiska teman som återfinns i texten och därefter sökt belysa textens grammatiska struktur och dess betydelse för den diskursiva praktiken. Detta i linje med den analysmetod jag strax ovan redogjort för. Det är dock fortfarande viktigt med en påminnelse om att analyserandet inte sker så systematiskt och strukturerat som det kan se ut som vid betraktandet av analysmodellen. Snarare kan analysprocessen beskrivas som ofrånkomligt intuitiv. Tidigare kunskaper och idéer påverkar urval och tolkning av materialet men kan också i sin tur förändras när materialet görs begripligt. Det kan alltså liknas vid en lärandeprocess där analysmodellens olika steg står som kom ihåg-lappar över syfte och mål med läsningen, och därmed bidrar med de perspektiv som skiljer denna process från hur vi vanligtvis läser en text.

5. Analys och diskussion

I det här kapitlet sammanställs den analys som analysmodellen gett upphov till. Analysen presenteras med en integrerad diskussion där jag resonerat kring resultaten. Upplägget utgår ifrån analysmodellens rubriker 2-5 för att underlätta läsning och återkoppla till Faircloughs tre dimensioner. Alla referenser och citat är hämtade från rapporten *Jakten på anställningsbarhet- om mötet mellan student och arbetsgivare* om inget annat anges. De står i huvudsak utskrivna i sin helhet och vissa återkommer på flera ställen. Du har själv möjlighet att följa med i materialet genom att läsa rapporten i dess helhet i appendix.

Diskurs som begrepp går som tidigare nämnts att se på två sätt. I den här texten kommer jag att tala både om *sättet man talar om Anställningsbarhet i det specifika materialet* som *diskursen*, men jag kommer samtidigt förhålla den till andra diskurser, genom interdiskursivitetens begreppet. Det är relevant för att förstå sambandet mellan språk och samhälle att både analysera diskursordningen inom vilken fenomenet befinner sig och exemplet på språkbruk som texten utgör. I varje diskursordning finns olika diskursiva praktiker som använder sig av diskurser och genrer på olika sätt. Vi kan till exempel föreställa oss att det inom fältet student-högskola-arbetsliv ryms vitt skilda diskursiva praktiker såsom undervisningen i ett klassrum, anställningsintervjun, högskolepolitiska

---

101 Bergström & Boréus, 2005

pressmeddelanden etc., men att de kan ha drag av varandra, liknande teman och uttryckssätt kring fenomenet Anställningsbarhet som på något sätt förhåller sig till den diskursordning och dominerande uppfattning som säger *vad* som idag är Anställningsbarhet. Vad som stärker en viss diskurs hegemoniska ställning kan vara att dess förhållande till institutioner skapar strukturer, alltså en social praktik som svårigen förändras. Fairclough skulle nog beskriva det som hur en ideologisk diskurs får verkningar i dess dialektiska förhållande till ickediskursiva element som syftar till att bevara (eller förändra!) en viss maktstruktur¹⁰², medan jag själv ser alla diskurser som både konstituerande och konstituerade av maktrelationer.

5.1. Diskursiv praktik

Den diskursiva praktiken handlar om i vilka sammanhang texten befinner sig. Mening och betydelser skapas genom mer eller mindre tydliga referenser till något utanför texten. När man analyserar den diskursiva praktiken blir det intressant att se hur författaren använder sig av olika diskurser att luta texten mot. En annan intressant aspekt på den diskursiva praktiken är tolkandet som sker när texten konsumeras. Jag har tidigare berört min roll som uppsatsskrivare men måste även här betona det subjektiva i analysprocessen. Längre fram kommer jag att ägna ett stycke åt att reflektera över alternativa tolkningar.

Jag kan i läsningen av texten se uttryck för flera diskurser som genom gemensamma nämnare förefaller stärka en dominerande. Jag ämnar här ge exempel på dessa diskurser och senare diskutera den påverkan de kan tänkas bidra till. Diskurser kan granskas vad gäller subjektkonstruktioner och governmentality, relationer, institutioner och kunskapssystem. Det är viktigt att komma ihåg att läsningen i sig är en diskursiv praktik, lika så författandet av denna text.

5.1.1. Anställningsbarhetsdiskursen

Diskursen som växer fram kring Anställningsbarhet är både motsägelsefull och tydlig. Tydlig så tillvida att rapporten namnger och pekar ut de egenskaper som antas göra en akademiker Anställningsbar. Motsägelsefull till exempel när det kommer till hur svag kopplingen är mellan dessa egenskaper och den utveckling av Högskolan som författarna vill se. Rapporten vill tillbakavisa de missförstånd som finns kring Anställningsbarhet och menar med tydlighet att svaret på gåtan ligger i Arbetsgivarnas¹⁰³ preferenser: ”Perspektivvalet bygger på att när det gäller studenternas anställningsbarhet är det arbetsgivarna som till syvende och sist faller avgörandet”¹⁰⁴ och man befarar att Studenter med fel information kan fatta kortsiktiga (och felaktiga) beslut. Man menar att ”Mycket av det som framkommer i vår undersökning går stick i stäv mot det som många studenter och andra inom högskolevärlden förväntar sig”¹⁰⁵.

Faktorerna som pekas ut som avgörande för att få en anställning är Samarbetsförmåga, Referenser och Initiativförmåga. Samtliga har rankats högt av Arbetsgivare i en kvantitativ enkät utförd av Statistiska Centralbyrån (SCB) under våren 2007. Man talar också om en stor efterfrågan på akademiker med bred utbildning, jämfört med spetskompetens. Råden i slutet av rapporten riktar sig till Studenterna, men också till Högskolorna, Arbetsgivarna och Regeringen¹⁰⁶. Eftersom Högskolorna i Sverige har som uppgift att utveckla Anställningsbarhet hos sina Studenter är det

---

102 Se t.ex. Fairclough, 1992

103 Jag har genomgående valt att referera till arbetsgivarna i diskursen som ett diskursivt fenomen, inte som aktörer, därför har jag valt att skriva Arbetsgivare med stort A.

104 Förord

105 S. 13

106 Jag hänvisar till samma resonemang som under not 44, samt med tillägget att jag i analysen refererat till all högre utbildning i Sverige, både högskolor och universitet som Högskolorna. Detta av både bekvämlighet samt att jag inte finner att läsbarheten försämras.

alltså också mot dem som rapporten riktas och rapporten ger en lägesrapport om vad Högskolor levererar idag:

Svaren visar att nyutexaminerade anses ha goda kunskaper i att uttrycka sig i tal och skrift, i att arbeta i grupp samt att arbeta självständigt. Dessa kunskaper är något som studenter blir bra på inom ramen för utbildningen, men när det kommer till andra kunskapsområden är inte bilden lika ljus¹⁰⁷

När det är Arbetsgivarna som utgör facit för den Anställningsbarhet som rapporten försöker precisera så är det också de kompetenser som Arbetsgivarna upplever som värdefulla på sina arbetsplatser som efterfrågas. Alltså blir ett tydligt tema genom rapporten att Arbetsgivare uppskattar praktiska kunskaper, branschkännedom och arbetslivserfarenheter (även om svarsalternativet ”yrkesinriktad utbildning” inte rankades i topp för vad som var viktigt när man anställde) men att dessa kompetenser inte utvecklas inom Högskolan. Högskolorna levererar således inte och Arbetsgivarna menar att nyanställda utan arbetslivserfarenhet kräver vidareutbildning hos Arbetsgivaren.

Begreppen som betecknar de kompetenser, faktorer eller egenskaper som är aktuella när det kommer till anställning enligt rapporten varken beskrivs eller diskuteras närmre. Det är därför svårt att utröna vad för slags Samarbetsförmåga, Referenser och Initiativförmåga som Studenterna ska utveckla. Begreppen används dock som om de är givna och genom råd riktade till Studenter förstår vi hur de ska utveckla dessa sidor:

1. Skaffa dig en god utbildningsgrund. Utgå ifrån det du är intresserad av. Tänk långsiktigt
2. *Arbetsgivare vill oftare anställa personer med bred kompetens inom utbildningsområdet. Spets efterfrågas inom vissa branscher – ofta i framkant på utvecklingen*
3. Studenter tenderar att underskatta betydelsen av arbetslivserfarenhet för anställning
4. Engagemang vid sidan om studierna värderas högre av arbetsgivarna än bra betyg
5. Arbetsgivarna tycker inte individens val av lärosäte har någon större betydelse
6. *För studenter i yrkesinriktad utbildning kan en viss andel perspektivgivande kurser (exempelvis genusvetenskap) sannolikt öka arbetsmarknadsvärdet*
7. Tänk på att själv vara aktiv i kontakten med arbetslivet. Upparbeta flera kontaktytor så tidigt som möjligt under studietiden¹⁰⁸ (mina kursiveringar)

Det som kursiverats ovan är de råd där jag kan utläsa hur Studenten bör förhålla sig till sina studier men det talas inte om hur själva studierna/kursen på något sätt går att använda till utökad Anställningsbarhet. Rapporten är dock tydlig med att lyfta högre utbildning som något avgörande för individens livsmöjligheter: ”Akademiker har lägre arbetslöshet, bättre hälsa och drabbas mindre av inlåsning på arbetsmarknaden.”¹⁰⁹. Man talar också om Arbetsmarknadens behov av kompetent personal, nu och i framtiden. ”I stor sett ingen tror att utbildningsnivån kommer att minska bland de anställda på tre års sikt.”¹¹⁰, alltså kommer utbildning att löna sig framöver. Man talar om att satsningar på Högskolan är viktiga och att även yrkesverksamma bör få en väg in till högre studier. Rapporten sammanfattar de politiska följderna de ser:

Långsiktigt kommer Sverige att behöva fler personer med högskoleutbildning. Annars riskerar många arbetsgivare att inte kunna hitta personer att anställa med lämplig utbildning. Efter att ha tagit del av resultaten stärks också vår åsikt att alla gymnasieprogram bör leda till grundläggande behörighet för att kunna söka till högskolan¹¹¹

---

107 S. 8

108 S. 13

109 Förord

110 S. 10

111 S. 10

När man talar om bredd och spets så menar rapporten att Högskolorna generellt behöver "[...]ge studenterna en bred teoretisk bas som ger utrymme för flera perspektiv på de kunskaper som lärs ut"¹¹² och att man inte ska sträva efter så snabb genomströmning som möjligt på Högskolan. Ens kompetens ska räcka hela livet och inte bara för att få en första anställning.

5.1.2. Interdiskursivitet

Nedan ämnar jag se närmre på interdiskursivitet i rapporten genom att bena ut vilka huvudsakliga diskurser som jag tycker mig ha sett i rapporten. De tre första exemplen har flera gemensamma nämnare medan jag har bedömt den fjärde som något annorlunda som skänker en viss dissonans till rapporten. Talande för de olika diskurserna är att de sträcker sig bortom högskolepedagogikens område och berör samhällsliga ideologier.

5.1.2.1. Den nya arbetsmarknaden

Texten utgår ifrån en beskrivning av arbetsmarknaden som vi känner igen från exempelvis Allvin med fleras beskrivning av det nya, flexibla arbetslivet¹¹³. Formuleringarna i förordet slår an tonen "Den nya och ständigt förändrade arbetsmarknaden som vi nu ser, innebär ett knivskarpt konkurrenstryck i många branscher. Kraven på flexibilitet växer och förändringstakten ökar"¹¹⁴. Rapportens attityd mot denna beskrivning beskrivs i stycket efter:

Utvecklingen är positiv. Den innebär förbättrade livsmöjligheter, bättre materiella villkor och förverkligande av livsdrömmar för många människor.¹¹⁵

Den dynamiska arbetsmarknaden med hög konkurrens är bekant från ett dominerande sätt att förstå dagens arbetsmarknad. Det följer därefter också en beskrivning av vad dessa omständigheter får för konsekvenser och man återger huvudsakligen fokus på hur kunskap och innovationsförmåga blivit allt viktigare för företagen. Man pekar på att högre utbildning är lönande för både individ och samhälle. Rapporten är öppen med sitt syfte att främja satsningar på universitet och högskolor som de menar är viktiga för Sveriges internationella konkurrenskraft. Man skriver också, på tal om regioner med svag studietradition att man "riskerar att förlora i växtkraft, integrationen av utlandsfödda går sämre och den sociala rörligheten minskar"¹¹⁶. Utöver meningar som denna talar rapporten främst om och till individen, individen som genom utbildning får "den bästa språngbrädan till ett bättre liv"¹¹⁷, varpå man avslutar rapporten med råd till Studenterna att tänka på under studietiden¹¹⁸. En av slutsatserna är att "Dagens och framtidens arbetsliv efterfrågar resonerande, *omställningsbara* och kritiskt tänkande individer"¹¹⁹ (min kursivering). Omställningsbar kan kopplas till den bild av arbetslivet som framgår; rörligt och i ständig utveckling, något som känns igen från bland annat Fejes och Nicolls diskussion om livslångt lärande¹²⁰. Därav talas om behovet av bred utbildning; "Utifrån denna studie förefaller en bred utbildning också göra Studenten/arbetstagaren långsiktigt mer Anställningsbar"¹²¹.

Den bild av Arbetsmarknaden som rapporten bygger stärks genom siffror kring anställningsvilja och anställningsbehov inom vissa sektorer vilket kan ses som exempel på en *statistikgenre* som kan antas ha tyngd inom den specifika strukturen. Man talar om pensionsavgångar och hur kompetensbehovet förändras med hänvisning till siffror. Rapporten talar inte om riktningen på den utveckling man förutspår, att den på något sätt skulle kunna ändras. Det talas inte heller om hur

---

112 S. 10

113 Allvin m.fl, 2006

114 Förord

115 Förord

116 Förord

117 Förord

118 Se. Kap. 5.1.1. Anställningsbarhetsdiskursen

119 S. 10

120 Fejes & Nicoll, 2008

121 S. 11

Studenterna faktiskt kommer att utgöra själva Arbetsmarknaden utan den senare skisseras närmast som ett levande väsen som inte går att styra. Arbetsmarknaden enligt denna beskrivning framstår således som en sanning. Genom en dekonstruktion av begreppet skulle framgå att den givna diskursen inte är evig eller naturlig utan istället skapad och tillfällig. Foucault menar också att man genom att tala om marknaden som ett tillstånd osynliggör hur den är föremål för politiska beslut.

5.1.2.2. Den ansvarsfulla individen

Vad Högskolestudenten behöver veta tydliggörs alltså genom rapporten. Jag ser det som en hjälp i det individuella projektet. Huvuddelen utgörs av en inringning av de egenskaper som gör individen Anställningsbar, vad som är avgörande för en anställning och vad vi kan anta, ett lyckligare liv. Det som ytterligare understryker individens ansvar är de faktorer som rapporten pekar ut som avgörande för att få anställning. Man framhäver främst tre sådana: Samarbetsförmåga, Referenser och Initiativförmåga. Det är alltså vad Arbetsgivare jämte faktorer som bra betyg, analytisk förmåga och goda kunskaper i engelska har kryssat som *mycket viktigt* eller *ganska viktigt* i störst utsträckning. I råden som följer i slutet av texten rekommenderas Studenter att utanför studierna skaffa sig arbetslivserfarenheter, kontakt med arbetslivet och ”engagemang vid sidan om”¹²². Det talas inte om eventuella inskränkningar i möjligheten till exempelvis utbildning utan utgångspunkten är att individens kapacitet kan riktas mot det projekt som motiveras genom framgångsdiskursen. Det talas inte om några alternativa sätt att förhålla sig till Arbetsmarknaden och det blir uppenbart vad som betraktas som *naturligt* och självklart.

En annan reflektion är att rapporten inte tycks besvara vad som verkligen skulle ge fördelar i mötet med arbetslivet; om arbetslivserfarenhet är avgörande för att få arbetslivserfarenhet; hur börjar man, vad ger den första öppningen?

Flera av de teoretiker jag återgett tidigare fokuserar på hur individen i det postmoderna samhället görs alltmer ansvarig för sina framgångar på arbetsmarknaden. Det ligger i linje med det liberala paradigmet som liksom en fri marknad talar om den fria individen. Inom denna diskurs blir det logiskt att framhålla människan som gränslös när det gäller utveckling och förändring; det är man själv som bestämmer vart man ska gå ty dörrarna är öppna. Det är också i linje med det flexibla arbetslivet att det inte finns några mål eller stoppunkter utan att karriärprocessen, att vidareutvecklas inom arbetet eller att söka sig vidare och att avancera är oundvikligt.

Utvecklingen av Arbetsmarknaden innebär enligt rapporten “[...]förbättrade livsmöjligheter, bättre materiella villkor och förverkligande av livsdrömmar för många människor”¹²³. Det låter naturligtvis lockande och rapporten får oss att förstå att det vi behöver göra för att hänga med är att göra vissa *investeringar i oss själva*. Den aktiva ambitiösa entreprenören har möjlighet att ta reda på vad som eftersöks och välja rätt. Det går att relatera till råd nr 6 till Studenterna; ”För studenter i yrkesinriktad utbildning kan en viss andel perspektivgivande kurser (exempelvis genusvetenskap) sannolikt *öka arbetsmarknadsvärdet*”¹²⁴ (min kursivering). Det förklaras inte om det är utbildningen eller individen som får ett högre värde utan istället kan vi anta att dessa inte går att skilja åt. Individen formar sig själv för att passa in i dess föreställningar om subjektet. Att skaffa sig Samarbetsförmåga eller Initiativförmåga ser ut att vara klokt, men också att fortsättningsvis också lära och utvecklas, eftersom vi söker nya jobb och möjligheter i vår strävan. ”Också i dessa dagar är en bra utbildning den bästa språngbrädan till ett bättre liv”¹²⁵ och vad gäller din utbildning: ”En akademisk utbildning ska också förbereda för ett helt yrkesverksamt liv, snarare än att vara en exakt yrkesutbildning för det första arbetet efter studierna”¹²⁶. Under läsningen associerar jag till principen som brukar sammanfattas som ”up or out”, vilken sägs tillämpas inom juristbyråer. Då ligger ansvaret på individen att ständigt söka sig framåt/uppåt inom (den hierarkiska)

---

122 S. 10

123 Förord

124 S. 13

125 Förord

126 S. 11

organisationen för att inte helt sorteras bort. Jag kommer att återvända till resonemang kring detta under kap. 5.3. Social praktik

5.1.2.3. En marknadsanpassad Högskola

Den tydligaste referensen till hur marknaden fått större inflytande i offentliga organisationer är det perspektivval som rapporten gör; där Arbetsgivaren kan ses som en beställare och Högskolornas uppgift är att leverera. Anledningen till att utveckla högskoleutbildningen är för annars ”riskerar vi Sveriges internationella konkurrenskraft”¹²⁷. ”Regioner med svag studietradition riskerar att förlora i växtkraft” fortsätter man och därefter ”[...]integrationen av utlandsfödda går sämre och den sociala rörligheten minskar”¹²⁸. Det senare skulle också gå att läsas som en alternativ diskurs men min uppfattning är att det i sammanhanget lyfts som en konkurrensfaktor, inte i första hand en humanistisk vinst. Högskolorna levererar dock inte vad de ska, kontakten med arbetslivet är för liten ”Högskolorna ensamma klarar idag inte att ge studenterna alla de verktyg som behövs för att klara sig på arbetsmarknaden”¹²⁹ och jag får därigenom bilden av även Studenten som en beställare, som förväntar sig något i gengäld för sin investering. I råden som framkommer i slutet finner jag bland annat hur Högskolorna rekommenderas att ”Utveckla en viss utbildningsprofil: det gör högskolan känd bland både studenter och arbetsgivare inom profilmrådet”¹³⁰.

En annan sida av marknadsskursen inom Högskolan gör sig påmind i råden riktad till Studenterna; eftersom arbetslivserfarenhet är eftersträvaransvärt uppmuntras Studenten att ägna sig åt annat än sina studier ”Engagemang vid sidan av studierna värderas högre av arbetsgivarna än bra betyg”¹³¹ och ”Tänk på att själv vara aktiv i kontakten med arbetslivet. *Upparbeta flera kontaktytor så tidigt som möjligt under studietiden*”¹³² (min kursivering). Jag kan därmed anta att studier inte är något som duger i sig utan det är klokt att göra något annat samtidigt, arbeta eller engagera sig ideellt.

Eftersom högskoleutbildning blir en angelägenhet för Sveriges internationella konkurrenskraft rekommenderas Arbetsgivare i slutet att: ”Var delaktiga i utformningen av utbildningen.”¹³³ samtidigt som rapporten riktar sig till Högskolorna ang. kontakter med arbetslivet ”Dessa ska helst komma tidigt i utbildningen, vara långsiktiga och bestå av mer än enbart praktik”¹³⁴. Det talas inte om eventuella konsekvenser eller vad som skulle ske med Högskolan om den inte *levererar*.

5.1.2.4. Kritiskt tänkande och bildningsideal – en motdiskurs?

Rapporten talar inte öppet om eventuella motsättningar vad gäller Studenternas eller Högskolans möjligheter att utveckla Anställningsbarhet inom högre utbildning. Istället används den som ett argument för en satsning på utbildning. ”Det innebär att vi är övertygade om att senare års satsning på universitet och högskolor har varit riktigt och att det är viktigt att den inte avstannar”¹³⁵ följs upp av ett konstaterande där författarna ser överensstämmelse mellan deras egna mål ”[...]bildningsideal, en oberoende nyfikenhetsbaserad forskning, eller individuell utveckling”¹³⁶ och de slutsatser de menar att de gör, utifrån vad Arbetsgivarna vill ha. Vidare skriver man: ”Tvärtom finns det i praktiken starka samband mellan å ena sidan, de klassiska idealen: bildning och kritiskt tänkande, och å andra sidan entreprenörskap och arbetslivsanknytning”¹³⁷. I råden till Högskolorna tipsar man om ”Var uthållig i det som högskolorna traditionellt är bra på: de klassiska

---

127 Förord

128 Förord

129 S. 3

130 S. 13

131 S. 13

132 S. 13

133 S. 14

134 S. 13

135 Förord

136 S. 10

137 S. 10

bildningsidealen – dessa är nyckeln till långsiktig anställningsbarhet för studenterna”¹³⁸. En spännande formulering återfinns i slutsatserna ”Dagens och framtidens arbetsliv efterfrågar *resonerande*, omställningsbara och *kritiskt tänkande* individer. Det är den viktigaste slutsatsen i denna rapport”¹³⁹ (min kursivering). Jag instämmer inte i att deras slutsatser i första hand handlar om ”hur upplägg och innehåll i den högre utbildningen kan förändras för att bättre svara mot krav från ett framtida arbetsliv”¹⁴⁰, tvärtom verkar man konstatera att det är i arbetslivet man skaffar sig Anställningsbarhet;

Arbetsgivarna premierar i hög utsträckning aspekter som samarbetsförmåga och referenser när de nyanställer högskoleutbildade. Detta är kunskaper och förmågor som på många sätt lättast inhämtas av studenten i direkt kontakt med arbetslivet¹⁴¹

Det går också att relatera till betoningen att breda utbildningar är att föredra framför de som ger spetskompetens. På tal om hur det som efterfrågas av Arbetsgivare är praktiska kunskaper och branschkunskaper säger man angående bredd/spets ”En bred utbildning, där spetskunskaperna ges på själva företaget, fyller i många fall arbetslivets behov på bättre sätt”¹⁴². Det är alltså något som skiljer sig från efterfrågan på branschkunskaper som Högskolan ska uppfylla. Tongångarna här får mig att tänka att det antingen inte är så positivt om Högskolan utvecklar Studenters Anställningsbarhet eller att Anställningsbarheten inte alls är något som definieras utifrån Arbetsgivarnas behov utan kanske här har smittats av vad rapporten kallar bildningsideal (eller kritiskt tänkande?!). Detta bildningsideal upplever jag som mer långsiktigt än de kunskaper med kort datum som kännetecknar det hastigt föränderliga arbetslivet och man kan tänka att det också ger utrymme för en utbildning som inte är direkt ändamålsenlig för Arbetsmarknaden. Jag kommer att diskutera detta vidare under rubriken social praktik, angående vad författarna kan tänkas ha för motiv eller intressen av att lyfta det som de lyfter fram. Det som är intressant är huvudsakligen hur flera motsägande diskurser kan samexistera. Huruvida en annan syn på Högskolans uppdrag verkligen utmanar den hegemoniska diskursen eller om den kan ha svårt att koppla till andra diskurser eller diskursordningar som skulle ge den makt.

5.1.3. Intertextualitet

Intertextualiteten är en form av mer handfast interdiskursivitet. Det innebär att det intressanta att undersöka är huruvida texten har andra, tidigare texter inneboende. Att den valda texten bygger på två enkätundersökningar kan ses som exempel på en manifest intertextualitet, den är alltså uppenbar och redovisad. I övrigt är intertextualiteten mer informell, inga källhänvisningar görs i rapporten trots att det framgår att vissa antaganden kommer någonstans ifrån, exempelvis: ”Idag premieras spetsutbildningar och snabbast möjliga genomströmning i den svenska högskolan, och den utbildningspolitiska debatten syftar till olika förslag för hur studenter kan förkorta tiden till examen”¹⁴³ och ”Alltför få studenter har idag möjlighet att få kontakt med sina blivande arbetsgivare redan under studietiden”¹⁴⁴. Ett annat sätt att förstå hur rapporten bygger på andra texter är att tala om en *intertextuell kedja*. Anställningsbarhetsbegreppet i relation till högskoleutbildning har varit omtalat i politiska dokument efter Bolognaprocessen men förmodligen varit mer läst i dagspress eller forskningsrapporter och facktidningar. Rapporten är skriven som en reaktion på de ”missuppfattningar i debatten” som florerar och är således en del av en intertextuell kedja.

---

138 S. 13

139 S. 10

140 S. 10

141 S. 11

142 S. 11

143 S. 10

144 S. 11

5.2. Den textuella dimensionen

I analysen av texten har jag fokuserat på ett urval begrepp, härstammande från Fairclough. Då jag inte är lingvist kan den här delen för en språkvetare framstå som amatörmässig men jag ser det ändå som meningsfullt att försöka visa på hur ordval och grammatik får en betydelsebärande roll. Dels så sätter språkets struktur redan från början gränser för hur det kan göras begripligt för oss, dels så erbjuder språket möjligheter att nyttjas i linje med olika syften. Det intressanta blir alltså att se hur annars svårupptäckta detaljer stärker eller försvagar textens påståenden.

Jag kommer att använda mig begreppen modalitet (affinitet) och tema för att belysa de textuella aspekterna av diskursframställan. Jag kommer även att diskutera användandet av siffror och statistik i texten.

5.2.1. Tema

Jag har sökt efter teman i texten, med tanken om att teman är vad som i en specifik sats tas för givet att läsaren känner till, alltså författarens utgångspunkt¹⁴⁵. Jag tycker att materialets titel kan ses som ett exempel på detta, hur ”Jakten på anställningsbarhet” och vad texten sedan handlar om förutsätter att läsaren ska förstå att jakten på Anställningsbarhet är något positivt och naturligt, och att en text som reder ut för oss vad Anställningsbarhet är bra och viktig i vår ”jakt”.

Ett annat tema som jag finner intressant är rubriken ”Vad levererar högskolorna?” vilken inbegriper ett förgivettagande om att Högskolans roll i sammanhanget är att leverera något, vilket är intressant att relatera till de diskurser om lärande som texten stödjer sig på.

Begreppen som betecknar de olika former av egenskaper och kompetens som är aktuella i rapporten diskuteras inte närmre. Temat framgår dock som uppenbart; att vi betraktar dessa faktorer som positiva.

5.2.2. Modalitet

Textens modalitet kan analyseras utifrån affinitetsbegreppet som syftar till att synliggöra hur författarens grad av instämmande i textens påståenden ser ut. En hög grad av affinitet gör det svårare att läsa in tvivel och tveksamhet i satserna medan modala adverb som ”kanske” och ”förmodligen” uttrycker en lägre grad av affinitet. Modaliteten i den valda texten är i huvudsak objektiv, vilket innebär att den döljer vem som står bakom påståendet, exempel på det är hur meningarna är korta och raka, ”Utvecklingen är positiv.”¹⁴⁶, ”Det är välutbildade medborgare som får Sverige att växa och utvecklas”¹⁴⁷. Min uppfattning är att vi är vana vid att läsa den typen av objektiva uttalanden med hög grad av affinitet i rapporter. Författarna är öppna med sitt syfte att lyfta att högre utbildning lönar sig och stärker sin ståndpunkt exempelvis med meningen ”Det innebär att vi är *övertygade om* att senare års satsning på universitet och högskolor har varit riktig [...]”¹⁴⁸, och i sammanfattningen ”Många företag, myndigheter och organisationer ser *uppenbarligen* behov av att anställa akademiker”¹⁴⁹. Ett exempel på en lägre grad av affinitet är hur ett påstående från någon annan än författarna återges här: ”Den bedömning många arbetsgivare *verkar* göra är att utbildningsbehovet hos de nyanställd kommer att behöva öka på sikt”¹⁵⁰. Det här återkommer i texten gällande Arbetsgivarens perspektiv, vilket också blir intressant för författarnas roll, kanske vill man härigenom betona en skiljelinje gentemot Arbetsgivarna.

---

145 Fairclough, 2003

146 Förord

147 Förord

148 Förord

149 S. 3

150 S. 3

5.2.3. Statistik

Jag menar att texten i hög grad lutar sig mot sitt statistiska underlag och sin kortfattade och formella rapportform, vilket ger den möjlighet att komma med till synes självklara påståenden som exemplen ovan. Det gör att det också blir relevant att se närmre på de enkäter som underlaget kommer ifrån. Förutom mina generella tvivel kring kvantitativa metodens möjligheter att utvärdera frågor om kompetens och meriter finner jag i rapporten en användning av materialet som jag tycker är tveksam. I korthet handlar det om hur man inte redogör för enkäternas utformning utan låter siffror och bråktal stå som objektiva sanningar. Jag ser störst problem med detta då jag får intrycket att enkäten riktad till Arbetsgivarna skulle vara jämförbar med den riktad till Studenterna men i det finstilla framgår att så icke är fallet.

Den enkätfråga som fått mest utrymme i enkäten handlar om vad för egenskaper/meriter som premieras vid själva anställningstillfället. Stycket presenteras under rubriken ”Anställningstillfället” och efter det ett stycke där det förklaras att hur svarsalternativen tolkats. Ett exempel är ”Vi har valt att se de flesta av de aspekter som arbetsgivarna betraktar som ”ganska viktiga” som kanske nödvändiga, men inte utslagsgivande för en anställning”¹⁵¹. Därefter följer två diagram och därpå en längre text med tolkning och diskussion om resultatet visat i diagrammen. Texten är jämförande och går igenom de olika egenskaperna

95 procent av arbetsgivarna tycker att förmåga att uttrycka sig i tal och skrift är mycket eller ganska viktigt. Viktigast tycker arbetsgivare inom offentlig förvaltning att dessa egenskaper är. När det gäller denna förmåga är studenternas svar näst intill identiska med arbetsgivarnas.¹⁵²

I avslutande diskussion argumenterar man för vikten av att inte låta ”felaktiga föreställningar slå rot”¹⁵³ och menar att det finns risk för det idag.

Uppenbarligen finns det en hel del missuppfattningar i debatten om vad arbetsgivarna anser sig behöva. Mycket av det som framkommer i vår undersökning går stick i stäv mot det som många studenter och andra inom högskolevärlden förväntar sig.¹⁵⁴

Jag tycker att rapporten på det hela känns skriven som en jämförelse mellan vad Studenter *tror* och Arbetsgivare *vet*. För att återknyta till diagrammen så framgår det vid en mer finstilt granskning att många av de svarsalternativ som Arbetsgivare fått välja mellan under frågan ”Hur viktigt är följande när ni anställer högskoleutbildade personer?”¹⁵⁵ inte varit tillgängliga som svarsalternativ i enkäten riktad till Studenterna ”Hur viktigt tror du att följande är när man anställer högskoleutbildade personer?”¹⁵⁶. I själva verket är två av de tre begrepp som rapporten lyfter fram som avgörande inte med som svarsalternativ, nämligen Referenser och Initiativförmåga.

Statistik har här använts som en genre i sig och jag tycker att det är värt att lyfta eftersom jag tror att den kan ha vissa tillgänglighetsproblem gentemot vissa läsare, såtillvida att vissa kanske inte granskar diagrammen utan förlitar sig på dess riktighet och läser texten som vore den byggd på *fakta*. Min uppfattning om statistik kan alltså stärka texten. I det här fallet upplever jag att detta förfarande stärker uppfattningen om Studenten som vilse och Arbetsgivaren som den kompass som ska visa den rätta vägen.

I texten diskuteras inga tveksamheter kring metoden utan yttrandena stärks istället genom genomgående generaliseringar, där tolkningsbasen framställs som neutral. Det innebär att det i positivistisk anda finns vissa fakta som är viktiga för oss att veta, som rapporten fångat upp, tolkat åt oss och nedtecknat i ett format som är lättåtkomligt och lättläst; en rapport med ca 13 sidors text med tydliga rubriker.

---

151 S. 5

152 S. 5

153 S.13

154 S. 13

155 S. 5

156 S. 5

5.3. Social praktik

Den sociala praktiken kommer här att analyseras med hjälp av den omvärldsbeskrivning jag lyft i kap. 2. Jag utgår ifrån tanken att alla de diskurser som är aktuella i sammanhanget är ideologiska. Jag använder begreppet på så vis att det inte nödvändigtvis inbegriper en aktör med en vilja utan ser det som om att alla diskurser har del i att konstruera privilegier, begränsningar och logiker enligt vilka olika maktrelationer förklaras, oavsett om de som *tjänar* på det är medvetna om det eller ej (även dessa subjekt har en diskursiv formation). Möjligtvis hade det varit intressant att tala om vissa ideologier som *politiska*, och alltså i bemärkelsen uttalat ideologiska, då hade kanske också aktörsbegreppet lättare använts.

Faircloughs hegemonibegrepp underlättar för att förstå hur ett dialektiskt förhållande mellan den sociala praktikens diskursiva och ickediskursiva element kan skapa relativt stabila strukturer som är svåra att ”snacka omkull”, dvs. att förändra genom diskursiv praktik. Det finns mycket som sätter gränser, och när institutioner och ekonomiska strukturer bygger fast i vissa diskurser så minimeras utrymmet för förändring. De sociala praktiker som är aktuella för den här uppsatsen inbegriper bland annat olika nivåer av lagstiftning, parlamentarisk politik, myndighetsutövning, organisering av Högskolan och även annan institutionaliserad praktik. Jag avser försöka reda ut vad diskursen om Anställningsbarhet medieras ut till för någon social verklighet genom att diskutera relationer, subjekt och betydelse- och kunskapssystem. Dessa rubriker kan upplevas som en något påtvingad struktur eftersom de alla är delar av varandra och ömsesidigt beroende.

5.3.1. Relationer

Den valda texten befinner sig i ett spänningsfält där arbetsmarknadens parter kan ses som aktörer med olika intressen i hur fenomenet definieras och används. De som namnges är Högskolorna, Studenterna, Arbetsgivarna och Regeringen men också mer abstrakta aktörer som Arbetsmarknaden lämnas utrymme. Texten kan ses som en positionering av var de som står bakom texten befinner sig i detta spänningsfält och det blir särskilt intressant då texten riktar sig med råd och kommentarer till Studenter, Högskolorna samt Arbetsgivarna. TCO organiserar via sina 16 medlemsorganisationer sammanlagt ca 1,2 miljoner högskoleutbildade medlemmar¹⁵⁷. Lärarförbundet är en av dessa fackförbund som företräder ca 250 000 lärare och skolledare från förskola till universitet¹⁵⁸. SFS är en sammanslutning av ca 60 medlemsstudentkårer¹⁵⁹.

I texten som presenterats framgår dels att författarna som kan beskrivas som fackförbund, även SFS om man förenklar något, inte problematiserar den framtidsutveckling som de beskriver i rapporten och som av exempelvis Olssen, Rose och Fairclough¹⁶⁰ skulle kalla nyliberal (neoliberal) eller kapitalistisk. En *antikapitalistisk* facklig kamp känns mycket frånvarande, organisationerna jobbar för sina medlemmar i en given kontext. Uppfattningen om en ljus framtid, med goda möjligheter och ett gott liv kan ses i ljuset av global orättvisa, en tudelad arbetskraft och miljöförstöring. Vi måste bredda blicken för att ta in även de aspekterna av ett svenskt arbetsliv. I en globaliserad värld har västvärlden relationer med övriga länder som hittills mest ser ut att ha förorsakat ambivalens hos de svenska fackförbunden. När EU med syfte att bland annat skapa en gemensam europeisk arbetsmarknad har fått ökat inflytande över svensk lagstiftning har vi fått se reaktioner bland de svenska fackförbund som velat värna om den så kallade *svenska modellen*. Samtidigt besvärar man av hur en reglerad arbetsmarknad och högt löneläge leder till produktion förflyttad utomlands. Uttalanden och blockader mot utländska företag kan också tolkas som protektionism vilket svårligen möter EU:s förväntan på en europeisk identitet. Vad blir fackets position i Sverige utan den svenska modellen? För att relatera till diskurserna så upplever jag att författarna skriver utifrån

157 TCO:s hemsida http://www.tco.se/Templates/Page2____668.aspx 2009-06-10

158 Lärarförbundets hemsida <http://www.lararforbundet.se/web/ws.nsf/documents/004E9397?OpenDocument> 2009-06-10

159 SFS:s hemsida <http://www.sfs.se/sv/vadar> 2009-06-10

160 Se t.ex. Olssen, 2008; Rose, 1999; Fairclough, 1992

en svensk kontext och den position som den svenska modellen erbjuder. Det visar sig bland annat i talet om den svenska konkurrenskraften och den eventuella risken att inte kunna hitta personer med lämplig utbildning för anställning om Sverige inte satsar på Högskolan. Sådana uttalanden kan tänkas spegla att man inte tänker sig att Sveriges utveckling ska bistås med importerad arbetskraft vilket också pekar på relationen mellan svenska fackförbund och svenska Arbetsgivare. Som jag pekade på i kap. 5.2.2. Modalitet kan man tänkas vilja referera till en gemensam historia av konflikt samtidigt som fackförbunden idag har betydligt färre medlemmar.

Utifrån rådande hegemoniska ideologier är det inget märkligt med att ge Högskolan i uppdrag att arbeta för ökad Anställningsbarhet. Bolognaprocessens övergripande mål är att till 2010 skapa ett gemensamt europeiskt område för högre utbildning¹⁶¹. Den svenska regeringens projektgrupp har sett som utgångspunkt för sitt arbete att öka Studenters rörlighet nationellt och internationellt både under och efter deras studietid. En annan utgångspunkt som är relevant i sammanhanget är att finna balans mellan införandet av nya lagar och regler med det behov av flexibilitet som man anser svenska högskolor har för att kunna snabbt anpassa sig efter nationella och internationella förhållanden.¹⁶² Med textens valda perspektiv är det Arbetsgivarna som är facit för huruvida Högskolan lyckas med sitt uppdrag eller ej. I rapporten framgår att så inte är fallet, alltså har Arbetsgivarna rätt att vara missnöjda med svenska Högskolor.

De politiska beslut som fattas och införlivas via styrdokument och arbetsgrupper har möjlighet att förändra en diskurs möjlighetsstruktur. Jag kan anta att en diskurs om en fri Högskola förhandlas bort genom dessa formella beslutsvägar, samtidigt som den också kan leva kvar jämte diskursen om Högskolan som leverantör av Anställningsbarhet. Friheten, som vi talat om när det gäller det fria subjektet, kan möjligen komma att handla om en frihet att välja framgång och just Anställningsbarhet. Eftersom olika discipliner inom Högskolan har olika relationer till Arbetsmarknaden vill jag inte spekulera i några framtidsscenarioer, snarare ger det upphov till många frågor om vad som kommer att ske.

5.3.2. Subjektskonstruktioner och governmentality

Den utveckling mot Anställningsbara individer som texten visar prov på och som teoriavsnittet lyfter är varken mätbar eller neutral. Vi har konstaterat att det finns vissa oklarheter kring hur högskolor ska underlätta utvecklandet av dessa egenskaper. I vilka sammanhang kommer man att säga att man utvecklar Anställningsbarhet? Hur kan man hävda sin Anställningsbarhet? Personliga egenskaper som Samarbetsförmåga och Initiativförmåga är i likhet med de andra faktorerna konstruerade som diskursiva fenomen där det i en viss specifik kontext finns ett *rätt*, men också godtyckligt sätt att föra sig, för att kunna åberopa innehav av dessa egenskaper. Rapporten uppmärksammar att det handlar om epitet som är svåra att mäta eftersom ”de handlar mycket om förhållningssätt och attityder”¹⁶³.

Det blir med uppsatsens syfte relevant att här diskutera hur en Student, villig att ha Samarbetsförmåga, går tillväga för att få andra att betrakta Studenten som just med god Samarbetsförmåga. Rose och Foucault har beskrivit diskursens produktiva makt som ett effektivt verktyg för disciplinering av en befolkning. Vi vet, att det är positivt att ha Samarbetsförmåga och att vi har möjlighet att utveckla samarbetsförmåga. Det finns förmodligen goda belägg för det, understödda av beteendevetenskaplig forskning och pedagogiska modeller. Vi vet nu dessutom från rapporten att vi kan få fördelar av att ha Samarbetsförmåga. Så hur skaffar Studenten detta?

Samarbetsförmåga verkar inte vara samma sak som att vara bra på att jobba i grupp, som Arbetsgivarna enligt enkäten var nöjda med¹⁶⁴. Det går lätt att relatera Samarbetsförmåga till begreppet *social kompetens* som genom åren inte ser ut att ha fått någon entydig eller självklar

---

161 Ds 2004: 2 s. 37

162 Ibid. s. 31

163 S. 11

164 S. 11

innebörd. Mina tankegångar går kring att det måste anses viktigt att komma överens med folk, att kunna kommunicera med dem och få dem att känna sig väl till mods. Handlar det då om att passa in, kunna identifiera sig med och ha gemensamma referensramar? Ofta när man talar om rasistiska, sexistiska och homofobiska tendenser så talar man om hur man målar ut *den andre*. Det är de som av diskursen får hegemonisk ställning som har makten att definiera vilka som är rätt och vilka som är fel, vilka som är avvikande och vilka som *tillhör gänget*. De diskurser som jag beskrivit som dominerande i talet om Anställningsbarhet går att relatera till hur man ser på vilka som lyckas och vilka som inte gör det. De som gör karriär och kommer upp på höga positioner inom arbetsliv har ofta hög status, vilket visar sig både ekonomiskt/materiellt och socialt/kulturellt. Diskursen säger att eftersom alla som förvaltar sina kapaciteter bra har möjlighet att nå dit vet vi att de förtjänar vår respekt. På dessa positioner har vi under många hundra år återfunnit vita, heterosexuella medelklass eller överklassmän och vi har fått höra att anledningen till att det inte finns kvinnor där är för att de saknar kompetens, viljan eller tiden som krävs. Fairclough och Foucault ger oss verktyg att förstå hur hegemoni får effekter bortom det tvingande. Vi har inga lagar eller formella krav på att du ska vara vit, heterosexuell man för att kunna bli invald i en bolagsstyrelse, tvärtom kopplar vi det till kunskap och färdigheter. Vi har kanske upplevt hur det känns rationellt understött att ha en viss typ av designlampa ovanför köksbordet, några särskilda böcker i bokhyllan eller att hälsa på folk med ett fast handslag första gången vi träffas. Vi tycker kanske att det är snyggt, god smak eller väluppfostrat. Eller att det tyder på intelligens och framåtanda. Vad jag försöker säga är att governmentality visar på hur vi anpassar och sköter oss, utan ens att någon sagt åt oss att göra det. Inom genusvetenskapen brukar det kallas *homosocialt beteende*, när personer inom en viss grupp väljer nya medlemmar eller efterträdare utifrån likhet med dem själva. Termen *socialisering* används också för att beskriva hur personer lever upp till de förväntningar som omgivningen ställer på dem.

För att ta tillfället att sväva ut; I studentstaden Lund upplever jag det som populärt att syssla med studentevenemang utanför skolan. Att vara aktiv i nationer, kårer och arbetsmarknadsdagar möts ofta med gillande eftersom folk verkar tänka att det visar på framåtanda och energi. Jag har själv när jag varit aktiv i en studentnation flera gånger fått höra kommentarer om hur bra det kommer vara för mig att skriva i mitt cv. Kan vi koppla Samarbetsförmåga och Initiativförmåga till den formen av social praktik? Jag tror det, även om skälet till att du får en viss anställning eller praktikplats i själva verket beror på att du delar ditt medlemskap i en särskild *lundensisk orden* med den som anställer dig. Oavsett vad man som Student gör verkar det ofrånkomligen så att det är viktigt att framhäva sig själv, att som jag hört någon säga; *vårda sitt varumärke*. Kan man vänta sig ett försök till att värdera, betygsätta och dokumentera sociala förmågor? Som beteendevetare är det lätt att avfärda, men i många sammanhang och inom många kunskapssystem verkar betygssättning stå för något som säkrar kvalitet och rättvisa och därmed rätt väg att gå.

Här går det att relatera till både mer strukturella teorier som Bordieus kapitalformer som Behtoui tar fasta på i sin avhandling¹⁶⁵ och vad Rose tänker om teknologier att påverka jaget till ett mer framgångsrikt sådant¹⁶⁶. Fodge skriver om hur individen i jobbsökandet får lära sig hur man framställer sig som ambitiös och positiv¹⁶⁷. Det är alltså något vi kan träna på för att nå framgång. Positionen Studenten har gentemot Arbetsgivarna i sin strävan efter Anställningsbarhet ger upphov till ångslan. Kan Studenten i något sammanhang anses ha en egenskap utan att den sanktionerats från någon med mer makt? Att vi inte riktigt vet vad dessa faktorer innebär, vad har det för funktion? Är det meningen att Studenten eller den anställde inte skall veta?

Vi kan också fråga oss vilka subjektpositioner som ligger bortom möjlighet till Anställningsbarhet. Ja, om högre utbildning är en avgörande faktor så är alla ickeakademiker utanför. De som inte *lär* förknippas med de som inte lyckas. Kan den liberala diskursen behandla varför till exempel iranska

---

165 Behtoui, 2006

166 Rose, 1999

167 Fodge, 2008

ingenjörer kör taxi i Sverige, eller måste det osynliggöras för att upprätthålla diskursens grundpelare om allas lika möjligheter intakt?

5.3.3. Betydelse och kunskapssystem

De sociala strukturer och praktiker som omgärdar fältet student-högskola-arbetsliv bygger på betydelse och kunskapssystem som får dem att framstå som logiska och rationella. Jag ser hur individens ansvar, en marknadsanpassad Högskola och ett minskat statligt ansvar kan kopplas till de nyliberala ideologier som förespråkar individens frihet och rätt att välja. Som Olssen skriver är statens inblandning i individens liv i ett sådant paradigm inte av godo¹⁶⁸. Att *vilja* sträva framåt, söka framgång och på så vis lycka ger goda argument för att tillgodogöra sig ett *livslångt lärande*. När även det sociala trygghetssystemet urholkats, helt i linje med ideologin, ser vi också större hot i att hamna *utanför*, att bli långtidssjukskriven eller arbetslös. Det tycks som om att det ligger på mig som individ att bana min väg, att veta vart jag vill och ta mig dit. Om jag lyckas kan jag också tacka mig själv, eftersom inget har kommit gratis.

I detta betydelsesystem är kunskap naturligtvis viktigt, den måste dessutom vara färsk och uppdaterad. Jag antar att Högskolan även fortsättningsvis kommer att ha en viktig roll, men eftersom tal om bildning verkar stå tillbaka för talet om konkurrenskraft är det troligt att Högskolans roll kommer att förändras, något jag tycker den diskurs om Anställningsbarhet som kommer fram i analysen vittnar om. Vi kan också fundera över vad skolpolitiska reformer får för del i det här, till exempel när det gäller att begränsa vilka som har behörighet till Högskolan genom förändringar av de nationella gymnasieprogrammen. Vi har sociologisk teori som pekar på att det visst finns en arbetsmarknad för de som inte är i toppskiktet, men att skillnaderna mellan de som jobbar i de kunskapsintensiva branscherna och de som jobbar med service ökar alltmer. Ger diskursen möjlighet till de med makt att distansera sig från dessa personer?

Ekonomi som kunskapssystem känns talande för många av de element jag lyft hittills. Att sträva efter maximal vinst tenderar att bli en överordnad rationalitet under vilken allt annat underordnas. Effektivisering och vinstmaximering som hegemonisk diskurs inom Högskolan kan antas få följder för hur utbildning planeras och utförs.

Allvin m.fl.¹⁶⁹ tar fasta på vilka negativa effekter som det nya arbetslivet kan få och frågan är om stress och utbrändhet av att ständigt vara i rörelse kommer att fungera avskiljande även det. I den liberala diskursen är individen stark och utan behov av skydd. Kollektiva sammanslutningar som fackförbund får färre medlemmar. I andra länder har vi sett exempel på hur anställningen är det som garanterat social trygghet, sjukvårdsförsäkring och barnomsorg. Det må vara långsökt men bidrar ett ekonomistiskt betydelsesystem till att medborgarskapsbegreppet förändras?

5.4. Vem tjänar på diskursen?

Här ämnar jag diskutera hur nätverket och ordningen bland olika sociala praktiker stärks eller försvagas av fenomenet, vem som tjänar och vem som förlorar på att fenomenet kvarhålls alternativt förändras.

Eftersom jag under Social praktik diskuterat sambandet mellan diskurs och struktur utifrån vad jag ser som den rådande diskursen kring Anställningsbarhet så menar jag att jag redan där också diskuterat vem som tjänar eller förlorar på anställningsbarhetsbegreppet. Vad jag vill ta fasta på är hur långt ifrån en definition av anställningsbarhetsbegreppet vi befinner oss om den a) utgår ifrån vad Arbetsgivare finner är viktig kompetens just nu och just här, eller b) om definitionen illustreras med godtyckliga begrepp som Referenser, Samarbetsförmåga och Initiativförmåga. Det här är

---

168 Olssen, 2008

169 Allvin m.fl., 2006

naturligtvis problematiskt för de som blivit ålagda att utveckla Anställningsbarhet hos Studenter men också för de som oavsett var och hur, inom och utanför sin högskoleutbildning, är förpliktade genom diskursen att söka denna Anställningsbarhet.

Risken som jag ser ligger inte i de utvalda faktorerna utan snarare hur de presenteras utan förklaring. Det pekar på den förmåga en hegemonisk diskurs har att få saker och ting att framstå som sanna och självklara. Att tala om vem som tjänar på diskursen är svårt, tydligast är att diskursen gör det. Inom diskursens kunskapssystem återfinns dock uppfattningen om de subjekt som vi betraktar som lyckade, som därigenom förtjänar privilegier.

Jag bör inte helt förringa den möjlighet att det livslånga lärandet verkligen innebär möjligheter och ett bättre liv för många. Diskursen säger att du kan nå dit du vill oavsett vilket kön du har eller vilken bakgrund du har. I Sverige är grundskola och gymnasium kostnadsfri och för högskolestudier kan vem som helst söka studiemedel. Jag menar dock att vi måste hantera de skillnader i möjlighetsstruktur som olika subjektspositioner innebär. Fairclough öppnar upp för att se hur en ekonomisk eller praktik struktur kan vara bestämmande: Skälen till att inte ta sig ifrån gymnasiet med ett fullständigt betygsdokument *kan* bero på förhållanden som svårligen förändras. Finns det en förståelse för detta? Att delta i *jakten* må vara fritt fram, men vad händer med den som sackar efter? Vad händer när det som avgör om huruvida du får en anställning eller ej beror på om du är bekant med olika sociala koder, kan föra dig i rätt sociala sammanhang eller har rätt kontakter, samtidigt som avreglering ger tolkningsföreträdet för vad som är diskriminering eller ej till Arbetsgivare.

Anställningsbarhetsbegreppet öppnar upp för en sådan användning enligt min mening; bedömningen blir upp till Arbetsgivarna att göra när vi bestämmer att de utgör facit. Vad händer när företagen får mer att säga till om gällande Högskolans verksamhet? Det finns redan exempel på utbildningar som strukits på planeringsstadiet eftersom man inte ansett sig kunna garantera utveckling av Anställningsbarhet inom den. Om utbildningen kan planeras efter företagets behov blir det svårt att hävda vikten av oberoende kritisk forskning.

Författarna till rapporten serverar inte en entydigt marknadspositiv bild. De talar också om behovet av en öppen tillgänglig Högskola och om "klassiska bildningsideal". Det verkar inte finnas några nackdelar med högre utbildning, inte heller en bred sådan. Genusvetenskap som perspektivgivande kurs ges som positivt exempel. Generellt kan vi se högre löner och högre status i samhället till akademiker. Det är naturligtvis positivt för medlemmarna till de organisationer som står bakom rapporten, då de är akademiker. Fackförbundens uppdrag ligger ju i att värna om sina medlemmars intressen och i ett sådant perspektiv blir det närmast nödvändigt att hålla greppet om högskoleutbildning som något avgjort positivt, även om kopplingen till anställningsbarhetsbegreppet ser tämligen vag ut emellanåt.

Vad diskursanalysen skall leda fram till och uppmärksamma är hur diskursen får betydelse och verkan i ett större samhällsperspektiv. Vad gäller Anställningsbarhet är det som jag försökt ringa in både den produktiva makten som är intressant, vad som uttrycks som viktigt och relevant att eftersträva, samt den produktivt disciplinära makt som vi kan anta utgörs av stigmatiserande processer exempelvis en sämre materiell standard förnedring på arbetsförmedlingen. Förvisso är stigmat arbetslös i alla högsta grad diskursivt konstruerat, som får en reell och även hård sida när det anses rationellt och rättmätigt att på olika vis dra in dessa individers tillgång till samhällets välstånd. Individer som inte tagit sitt ansvar, som på något sätt slarvat bort alla dessa på silverfat serverade chanser till lycka kan i en liberal frihetsideologi inte ha förtjänat samhällets fördelar. Att tala om vem som drar fördelar av det här är att tala om kapitalismens grundpelare. Det finns naturligtvis vinster för vissa att andra förlorar och det finns såklart mycket att vinna för Arbetsgivare som är de som utgör facit för vad en god arbetare bör vara och kunna för att inte bli utestängd från arbetslivet. Jag betraktar den rådande hegemoniska ideologin varandes långt bort från ett alternativt rättviseparadigm.

5.5. Utrymme till förändring

Här ska jag diskutera vad för utrymmen till alternativa tolkningar och förändring som jag kunnat se i materialet. Jag kommer att upprepa sådant som jag tidigare lyft som exempel för att peka på hur jag ser möjligheter till rubbning av diskurs och diskursordning.

På samma vis som det finns en risk i att låta anställningsbarhetsbegreppet vara vagt och luddigt ligger där en möjlighet. Jag upplever att begreppet just nu lanseras och att det är nu som interdiskursiva kopplingar avgör till vilken praktik som begreppet binds. Naturligtvis är det inte den valda rapporten som avgör begreppets karaktär utan det är genom flera användningar som det kommuniceras till den stora massan. Beroende då på vem som talar (någon med stark position inom en social praktik), hur den talar (vilka diskurser och genrer den använder sig av) kan texten få olika genomslagskraft. Finns det utrymme för en motdiskurs? Ja, men kanske är det något litet. Vi ser inte mycket av en alternativ rättvisediskurs i borgerlig och liberal press. Alternativ media verkar ha svårt att nå ut och den politiska majoriteten i Sverige är borgerlig/liberal. Det finns en feministisk debatt som vajar fram och tillbaka till förmån för olika politiska läger men som har, och har haft, frågor om strukturell diskriminering inom arbetslivet på dagordningen. Emellanåt hamnar fokus på individen men ändå går det att tolka in en form av medvetenhet om försvårande omständigheter som inte går att rättfärdiga.

Det utrymme som rapporten lämnar för en fri Högskola är viktigt att beakta. Så länge akademiska studier anses ha ett högt värde är det också genom vetenskap som kunskapssystem naglas fast. Den forskning och den utbildning som går i företagets ledband kommer med största sannolikhet inte ifrågasätta kapitalism som ekonomisk system eller liberalism som ideologi. En kritiskt granskande samhällsvetenskap som vilar på andra grundvalar kan stå för en utmanande diskurs. Att tala om livslångt lärande och bred utbildning ger ett utrymme till förändring. Dels i hur den anses vara till för alla, även om det inte fungerar så i praktiken, dels i hur breda kunskaper och perspektiv öppnar upp för en utmaning av Arbetsgivarens tolkningsföreträdare. Finns det möjlighet till att kritiskt tänkande och ifrågasättande i praktiken omhuldas som något positivt inom utbildningssystemet? Samma fråga kan diskuteras gällande arbetslivet. Diskursen om livslångt lärande har kopplingar till humanism och förändringar av arbetsplatsen till en mindre hierarkisk sådan. Det finns kritisk forskning kring empowerment och andra modeord som ska ge arbetskraften större inflytande säger att utrymmet för reell makt är högst begränsad. Men det finns också ett utrymme för att formulera, planera och genomföra sitt arbete utifrån andra premisser än de som normen anger. Jag tror att detta är vad Fairclough skulle ge som exempel på social förändring genom diskursiv praktik. Eftersom man genom kreativitet kan skapa andra kopplingar och tolkningar genom att tänja på diskursens och diskursordningens barriärer för att formulera alternativ ökar också chansen för motstånd mot rådande struktur.

Jag tror också att utrymmet för förändring växer i kristider. Sverige och västvärlden går nu igenom en ekonomisk kris som många spårar till en finansmarknad som tagit stora risker. När många småsparare drabbas men ser makthavare och/eller företagsledare gynnas eller åtminstone inte påverkas tror jag att de blir mer benägna att ifrågasätta rådande system. Att mänskliga resurser inom företagen sparas bort kanske framstår som nödvändigt men det kan också fungera som ett sätt att konfronteras med vad vår livsstil får för konsekvenser. Genom att informationstekniken är så utvecklad måste vi också hantera hur människor drabbas av orättvisor i andra världsdelar, när vi nu har dem på direktlänk. Gemene man får större kunskaper om hur det är att leva i andra situationer än den de själva lever i. Vad som är svårt att sja i är hur fackförbund väljer att möta den ekonomiska utvecklingen; om vi åter får se en ökad organisering eller om de individuella löneförhandlingarna etc. har flyttat ansvaret för arbetslivet än mer bort från det kollektiva.

5.6. Självkritisk diskussion

Jag har under analysprocessen stundtals helt förlorat mig in i mitt material. Eftersom jag valt att inte läsa litteratur om Anställningsbarhet i någon större utsträckning har mina utomliggande referenspunkter varit något begränsade till min förförståelse. Jag är på en gång både kritisk till och självsäker över att låta en kritisk, alternativ diskurs ta så stort utrymme i tolkningarna. Detta för att jag kan uppleva hur jag själv bidrar med förenklingar som enligt mina tillämpade teorier har makt att konstruera verkligheten, även en rättvisediskurs har konsekvenser för vad som anses vara rätt och fel, sanning eller lögn. Jag har med mina negativa bedömningar om rådande diskurs upphöjt vissa värden på ett sätt som kan hävdas gå tvärt emot en poststrukturalistisk ansats. Ändock, vill jag hävda att ett skarpt kritiskt tonfall behövs, just eftersom den rådande diskursen i många fall står oemotsagd. En annan fundering rör huruvida alternativa kritiska diskurser också sker med diskursordningens goda minne, så att säga inom spelets regler och utan någon reell möjlighet att förändra dominansförhållanden.

Om man som jag intresserar sig för sociala rörelser och motstånd blir det intressant hur man i så fall på bästa sätt *mobiliserar*. När jag rannsakar mig själv blir jag snabbt medveten om hur naivt det är att tro att den text jag själv producerar skulle vara lättillgänglig. Samtidigt som jag är beklämd över hur akademin lyckas upphöja sig själv har jag själv mycket svårt för att stiga av från dessa höga hästar som Universitetet erbjudit mig att sitta uppå. Jag hade kunnat vara kreativ och författat en uppsats som skrevs utan ord som *subjektsposition* och *hegemonisk diskurs* men upplever att sådana avvikelser är riskabla (jag är ju själv en del av diskursen). Det har dessutom blivit svårare och svårare för varje termin jag gått med undervisning i akademiskt skrivande att finna andra uttryckssätt. På samma vis finns det nackdelar med att använda ett enligt diskursen politiskt tonfall eftersom det kan fungera avskräckande och stötande för vissa.

Vad gäller kvaliteten tror jag att nästa diskursanalys jag genomför kommer att vara både mer stringent och fruktbar för läsaren. Jag tycker att den kritiska diskursanalysen har varit en relativt svårtillgänglig metod att använda sig av i praktiken och också svår att redovisa eftersom skiljelinjerna mellan både olika teman och olika dimensioner i flera fall kommit att flyta samman. Jag upplever emellertid hur jag varit öppen gentemot läsaren med funderingar och jag hoppas att det ska stärka uppfattningen om nyttan med tillvägagångssättet och även uppsatsen i sin helhet. Den främsta nyttan som jag ser det är just möjligheten att inte enbart ställa Vad-frågor vad gäller diskurs utan också Hur. Genom att ta fasta på Faircloughs tre dimensioner ges tillfälle att gå från det lilla till det stora; att betrakta hur mindre detaljer får verkan i ett större sammanhang.

6. Avslutande kommentarer

För att återkoppla till inledningen så är min förhoppning att denna uppsats har bidragit till att sätta pedagogik i ett annat ljus. Jag menar att jag i uppsatsen visat på att kopplingen mellan pedagogik som disciplin och maktteori är viktig. Vad det är vi försöker lära ut och vad som lämnas åt sidan kan förstås i termer av makt om vi tillämpar diskursbegreppet. Diskursen uttrycker vad vi tycker är sant och rationellt och den påverkar hur vi uppför oss. Diskursen gör oss inte till viljelösa varelser men den inverkar på våra livs möjlighetsstrukturer. Det finns inga diskurser som inte innehåller makt men det finns strukturer som kan fungera mer fastlåsende än andra på så vis att alternativa röster inte hörs. Den hegemoniska diskursen blir därför närmast osynlig eftersom vi tar den för given. Att tala om kunskap som makt utmanar många av de allmänna uppfattningar om makt och ledarskap som kommer till uttryck i litteratur om lärande och organisationer. Det blir relevant att fråga sig vad för sanningar och förgivettaganden som förmedlas både i kurslitteratur för pedagogikstudenter och i det som brukar kallas metalärande, alltså det oavsiktliga lärandet bortom undervisningen. Jag vill hävda att kritisk läsning av all beteendevetenskaplig litteratur är viktigt. Det är ingenting som kan göras en gång och sedan betraktas som klart. Det socialkonstruktivistiska

perspektivet är något som i vardagen, i Högskolan och i Arbetslivet kan granska och ifrågasätta hur och varför människor och mänskliga egenskaper beskrivs som de gör. Att bli medveten om språkets konstituerande verkan öppnar upp för kreativitet, acceptans för avvikare och undergrävande av auktoriteter.

Den diskurs som jag har diskuterat i uppsatsen har ett ihoptvinnat förhållande till den ekonomiska struktur vi har idag. Avreglering, globalisering, informationsteknologi, frihet och flexibilitet är alla element med relevans för hur vi ordnar våra liv, motiverar våra val och kommunicerar våra tankar. Att i denna sociala och ekonomiska struktur ge makten till Arbetsgivare och företag att definiera vad som är eftersträvansvärda egenskaper och kunskaper hos de medborgare som vill uppfylla sina livs- och karriärprojekt är också att försvara för de alternativa diskurser som säger att kunskap kan användas till annat än förbättrade konkurrensfaktorer.

Att tala om kontroll är svårt när en individ inte upplever sig som styrd. Makten över hur vi lever och uppför oss står inte och hotar med piskan. De teoretiker jag återgett talar istället om hur makten är produktiv. Vi vill gärna gå den väg som diskursen säger är den rätta. Våra föreställningar om vad det är att vara styrd gör kanske att vi inte kan identifiera när vi blir styrda. Vår uppdelning mellan personligt och politiskt gör att vår ingång i en nyliberal diskurs som sanktionerar ett kapitalistiskt systemets blir uttryck för vår egna vilja.

Att investera i det som rapporten säger att vi vill ha gör att vi uppfyller det politiska projektet att vara självdisciplinerade subjekt som behöver minimal styrning från det som vi tror är makten. I vår strävan efter att bli Anställningsbara ser det ut som om både fackförbund och beteendevetare kan komma att underlätta för oss. Vetenskap och utbildningsinstitutioner stödjer vårt självförverkligande genom att tillhandahålla material, kurser och kunskap om lärande och utveckling *mot relevanta mål*. Utan att veta exakt vad vi uppnår (eller går minste om) kommer vi åtminstone kunna betraktas som framgångsrika subjektstreprenörer som tar ansvar för våra liv, eftersom vi *lär*.

Jag tycker att det finns anledning att ifrågasätta om det sätt vi lever på idag är hälsosamt; särskilt eftersom det finns individer som kommer i kläm. En konkurrerande och exkluderande praktik människor emellan talar inte för att mänskliga rättigheter och jämlikhet kommer att bevakas, särskilt i en global kontext. Att i alla sammanhang tala om konkurrensfördelar och tillväxt kan också få oss att glömma att jordens resurser är begränsade. Det är ett snävt perspektiv att tro att diskurser ser likadana ut på andra platser och i andra tider. Den sociala strukturen är inte ett resultat av evolution utan av alla tusentals bidrag som vi gör varje dag när vi uttrycker oss.

Jag finner att en fri Högskola är nödvändig för att inte diskussionen ska stanna av. Jag hoppas också att det som frodas där i form av kreativitet och kritiskt tänkande skall upplevas som positivt utifrån andra värden än ekonomiska sådana. Anställning är viktigt för de flesta för att kunna leva och Anställningsbarhet är något vi vill ha. Som illustrationen visar jagar vi det glatt. Jag tror dock att vi måste fundera över om det egentligen är något det är menat att vi ska nå fram till eller om diskursen ständigt förskjuter den möjligheten. Vi måste fundera över vad belöningen egentligen är? Oavsett konsekvenser så vill jag hävda att det är dags att se närmre på hur värden uttrycks i facklitteratur, styrdokument och media, för att inte riskera att som i ett evighetsmaskineri jaga efter något som det aldrig funnits för avsikt att vi ska kunna fånga.

Referenser

- Allvin, M., Aronsson, G., Hagström, T., Johansson, G. & Lundberg, U. (2006). *Gränslöst arbete: Socialpsykologiska perspektiv på det nya arbetslivet*. Malmö: Liber.
- Beck, U. (2000). *The Brave New World of Work*. Malden, Mass: Polity Press..
- Behtoui, A. (2006). *Unequal Opportunities: The Impact of Social and Recruitment Methods on Immigrants and Their Children in the Swedish Labour Market*. Doktorsavhandling. Linköpings Universitet. Department of Social and Welfare Studies.
- Benjamin, A. & Butterwick, S.(2006). The road to employability through personal development: a critical analysis of the silences and ambiguities of the British Columbia (Canada) Life Skills Curriculum. *International Journal of Lifelong Education*, 25 (1), 75-86.
- Bergström, G. & Boréus, K. (2005). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Besley, T. & Peters, M. A. (2007). *Subjectivity & Truth: Foucault, Education and the Culture of Self*. New York: Peter Lang Publishing.
- Burr, V. (2003). *Social Constructionism*. (Second Edition). East Sussex: Routhledge.
- Castells, M. (2001). *Informationsåldern Ekonomi, Samhälle Och Kultur Bd 1 : Nätverkssamhällets Framväxt*. Göteborg: Daidalos
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education*. (Sixth Edition). Oxon: Routledge.
- Ds 2004:2, *Högre utbildning i utveckling - Bolognaprocessen i svensk belysning*. Utbildningsdepartementet
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*. Oxon: Routledge.
- Fejes, A. (2008). Historicizing the lifelong learner: Governmentality and neoliberal rule. I Fejes, A. & Nicoll, K. (Eds.). *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject*. Oxon: Routledge.
- Fejes, A. & Nicoll, K. (2008). Mobilizing Foucault in studies of lifelong learning. I Fejes, A. & Nicoll, K. (Eds.). *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject*. Oxon: Routledge.
- Fodge, M. (2008). Self-governance in the job search: regulative guidelines in jobseeking. I Fejes, A. & Nicoll, K. (Eds.). *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject*. Oxon: Routledge.
- Foucault, M. (1998). *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv förlag.

- Hager, P & Holland, S. (Eds). (2007). *Lifelong Learning Book Series 6: Graduate Attributes, Learning and Employability*. Dordrecht: Springer.
- Löfgren Martinsson, M. (2008). *Högre utbildning och arbete med personal- och arbetslivsfrågor: Om professionalisering och utveckling av anställningsbarhet*. Doktorsavhandling. Lunds Universitet: Pedagogiska Institutionen.
- Nóvoa, A. (2001). The restructuring of the European educational space: changing relationships among states, citizens, and educational communities. In Fink, J., Lewis, G. & Clarke, J.(Eds.). *Rethinking European Welfare*. London: SAGE Publications.
- Olssen, M. (2008). Understanding the mechanisms of neoliberal control: lifelong learning, flexibility and knowledge capitalism. I Fejes, A. & Nicoll, K. (Eds.). *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject*. Oxon: Routledge.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: SAGE Publications.
- Rose, N. (1999). *Governing the Soul*. (Second Edition). London: Free Association Books.
- Rose, N. (1996). Governing “advanced” liberal democracies. In Barry, A., Osborne, T. & Rose, N. (Eds.). *Foucault and Political Reason: Liberalism, neo-liberalism and rationalities of government*. London: UCL Press.
- Sassen, S. (2006). *Cities in a World Economy*. London: SAGE Publications.
- Trehan, K. (2004). Who is not sleeping with whom? What's not being talked about in HRD?, *Journal of European Industrial Training* 1 28(1), 23-38.
- Winther Jörgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Övriga

Läraryrskommitténs hemsida, 2009-06-10

<http://www.lararforbundet.se/web/ws.nsf/documents/004E9397?OpenDocument>

Regeringens hemsida om Bologna-processen, 2009-05-24,

1. <http://www.regeringen.se/sb/d/9267>

2. <http://www.regeringen.se/sb/d/9267/a/12632>

SFS:s hemsida, 2009-06-10

<http://www.sfs.se/sv/vadar>

Sydsvenskan, 2009-05-24, 96 procent av ledarna är män

<http://sydsvenskan.se/ekonomi/article433362/96-procent-av-ledarna-ar-man.html>

TCO:s hemsida, 2009-06-10

http://www.tco.se/Templates/Page2_____668.aspx

TCO, SFS och Lärarförbundet, (2007) *Jakten på Anställningsbarhet – om mötet mellan student och arbetsgivare*, 2009-05-24

http://www.sfs.se/files/sfs/jakten_pa_anstallningsbarhet_0.pdf

Opublicerat material:

Alvesson, M. *Beyond Neo-Positivists, Romantics and Localists – A Reflexive Approach to Interviews in Organizational Research*. Utdelad under lektion.

Appendix

Observera att Rapporten i dess egentliga utförande med läsbara diagram går att finna på http://www.sfs.se/files/sfs/jakten_pa_anstallningsbarhet_0.pdf

Jakten på anställningsbarhet

2007-08-28

Om mötet mellan student och arbetsgivare.

Kontaktpersoner:

TCO:

Ulf Andréasson

Samhällspolitisk utredare

Avdelningen för samhällspolitik, TCO

e-post: ulf.andreasson@tco.se

tel: 070-480 11 10

SFS:

Elin Rosenberg

Ordförande, SFS

e-post: elin.rosenberg@sfs.se

tel SFS: 08-54 57 01 00

Läraryrskommittén:

Helene Lindstrand

Förbundssekreterare, Läraryrskommittén

e-post: helene.lindstrand@lararforbundet.se

tel: 08-737 67 35

Innehållsförteckning

Förord.....	2
Sammanfattning.....	3
Inledning.....	4
Arbetsmarknaden	4
Anställningstillfället.....	5
Vad levererar högskolorna?	8
Bredd eller spets	9
Slutsatser	10

Förord

Världen och Sverige står mitt uppe i en omfattande omvandling. Den nya och ständigt förändrade arbetsmarknaden som vi nu ser, innebär ett knivskarp konkurrenstryck i många branscher. Kraven på flexibilitet växer och förändringstakten ökar.

Utvecklingen är positiv. Det innebär förbättrade livsmöjligheter, bättre materiella villkor och förverkligande av livsdrömmar för många människor. Men, den internationaliserade ekonomin ställer samtidigt arbetslivet och samhället i stort inför stora utmaningar. Kunskapen och innovationsförmågan hos medarbetarna är företagets eller organisationens främsta resurs för att möta dessa utmaningar. Det är välutbildade medborgare som får Sverige att växa och utvecklas. Denna rapport har haft sin upprinnelse i viljan att lyfta fram att högre utbildning lönar sig, såväl för individ som för samhälle. Det innebär att vi är övertygade om att senare års satsning på universitet och högskolor har varit riktig och att det är viktigt att den inte avstannar. Sänker vi ambitionsnivån genom färre platser på högskolorna riskerar vi Sveriges internationella konkurrenskraft. Regioner med svag studietradition riskerar att förlora i växtkraft, integrationen av utlandsfödda går sämre och den sociala rörligheten minskar. Dessutom kommer många enskilda individer inte få samma livschanser. Akademiker har lägre arbetslöshet, bättre hälsa och drabbas mindre av inlåsning på arbetsmarknaden. Också i dessa dagar är en bra utbildning den bästa språngbrädan till ett bättre liv.

Frågor om högre studier och arbetsliv har blivit allt mer omdiskuterade under senare år. Ett centralt begrepp i debatten har varit "anställningsbarhet". Samtidigt finns det få studier som försökt tränga på djupet i vad detta begrepp verkligen innebär. För såväl studenter som högskolor finns det risk att man i jakten på anställningsbarhet fattar kortsiktiga beslut i tron att man "vet" vad arbetsgivarna prioriterar.

I denna rapport har vi i första hand tillfrågat ett större antal arbetsgivare, såväl privata som offentliga, hur de ser på frågor som berör relationen arbetslivet och högre utbildning. Perspektivvalet bygger på att när det gäller studenternas anställningsbarhet är det arbetsgivarna som till syvende och sist faller avgörandet. Utan att driva resonemanget för långt kan man säga att arbetsgivarna utgör ett slags facit för studenters - och högskolors - strävan att bli anställningsbara.

Exempel på frågor vi velat besvara är: Vilka kompetenser faller avgörandet vid anställningstillfället? Hur ser arbetsmarknaden ut för akademiker framöver? Vad vill arbetsgivarna att utbildningssystemet ska förbättra? Vad är man mest nöjd med? I grund och botten handlar det om att försöka slå hål på en del myter och missuppfattningar som, om de får genomslag, riskerar att leda till kortsiktighet för såväl studenternas studieval som högskolornas arbete.

Sture Nordh Eva-Lis Preisz

TCO Lärarförbundet

Elin Rosenberg

SFS

Sammanfattning Arbetsmarknad

- Arbetsmarknaden ser gynnsam ut under den närmaste framtiden för nyutexaminerade högskoleutbildade. Många företag, myndigheter och organisationer ser uppenbarligen behov av att anställa akademiker. Flest nyanställare, räknat i andel, återfinns inom sektorerna Finansiell verksamhet och företagstjänster och Tillverkning och utvinning. Behovet att anställa förefaller delvis driven av de förestående pensionsavgångarna, men också av ett allmänt anställningsbehov.

- Den bedömning många arbetsgivare verkar göra är att utbildningsbehovet hos de nyanställda kommer att behöva öka på sikt. I stort sett ingen tror att det kommer att minska. En del av

förklaringen hör samman med att de anställda som nu går i pension saknar högskoleutbildning samtidigt som de behöver ersättas av anställda med sådan utbildningsnivå. Möjligen kan man också i svaren ana att de kommande anställda kommer att ha högre produktivetskrav ställda på sig, med tanke på att nyanställningarna i antal inte kommer att täcka samtliga pensionsavgångar.

Anställningsbarhet

- *Samarbetsförmåga, referenser och initiativförmåga* är de absolut viktigaste av de undersökta faktorerna när arbetsgivare överväger en anställning av en högskoleutbildad. Därefter följer ett antal faktorer som också har stor betydelse för beslutet: *förmåga att uttrycka sig i tal och skrift, att utbildningen är yrkesinriktad, arbetslivserfarenhet, analytisk förmåga och goda kunskaper i*

engelska. Efter dessa följer också några andra som har en viss betydelse, men förefaller inte avgörande i anställningsbeslutet: *entreprenörskap, engagemang vid sidan av studierna, examensarbetet*

och bra betyg. Några faktorer förefaller inte alls ha central betydelse enligt arbetsgivarna: *erfarenhet av arbete och studier utomlands, lärosäte, ålder, svensk bakgrund och familjesituation*.

- Det är också intressant att se att arbetsgivarnas och studenternas skattningar skiljer sig åt när det gäller flera faktorer. Framför allt får vi olika svar när vi frågar om hur viktigt det är med svensk bakgrund, ålder och familjesituation. Uppenbarligen råder det skilda uppfattningar kring dessa frågor. Studenterna tror att arbetsgivarna ska skatta dessa egenskaper högre vid anställning än vad arbetsgivarna uppger att de gör. Om detta bygger på en överdriven rädsla från den arbets sökande om att bli diskriminerad är givetvis svårt att säga.

Vad levererar högskolorna?

- Det högskolorna idag är bra på är att utbilda studenterna i att uttrycka sig både muntligt och skriftligt. Studenterna får även med sig bra erfarenheter från att arbeta i grupp. Men även förmågan att arbeta självständigt upplevs generellt som god.

- Det område som det genomgripande finns brister inom är kontakten med arbetslivet. Högskolorna ensamma klarar idag inte att ge studenterna alla de verktyg som behövs för att klara sig på arbetsmarknaden. För att kompensera detta behöver många nyutexaminerade internutbildas på arbetsplatsen.

- Även ledarskapskunskaper är ett område där många arbetsgivare upplever brister.

Bredd eller spets

- Arbetsgivarna anställer företrädesvis en akademiker med bredd i sin utbildning. Breda kunskaper uppskattas generellt mer än spets.

3

Inledning

Föreliggande rapport behandlar ett antal frågeställningar kring relationen högre studier-arbetsliv. Övergripande är rapporten uppbyggd kring några teman: *arbetsmarknaden, anställningstillfället, vad*

levererar högskolorna? samt *bredd eller spets*. I de avslutande slutsatserna vägs resultaten samman i en

diskussion kring den högre utbildningen och arbetslivet. Denna utmynnar i vissa råd till studenterna att tänka på under studietiden. Råd ges även till hur arbetsgivarna ska arbeta långsiktigt med dessa frågor. Vi ställer också vissa förslag riktade dels till universiteten och högskolorna, dels till regeringen.

Arbetsmarknaden

Att fånga relationen mellan högre studier och arbetsmarknad är alltid lika aktuellt. I enkäten har ett antal frågor haft det specifika syftet. En fråga gällde hur arbetsmarknaden ser ut framöver för akademikerna – eller snarare vilket anställningsbehov arbetsgivarna ser framför sig. Bland samtliga tillfrågade arbetsgivare svarar 38 procent att de avser att anställa nyutexaminerade högskoleutbildade under år 2007. Det skiljer sig dock en del i anställningsvilja mellan olika

sektorer av arbetsmarknaden. Flest nyanställare återfinns inom Finansiell verksamhet och företagstjänster (53 procent) följt av Tillverkning och utvinning (43 procent), Offentlig förvaltning (41 procent) och Vård och omsorg (39 procent). Den sektor där minst antal arbetsgivare uppger sig ämna nyanställa är Handel och kommunikation (28 procent). Värt att notera är att de mindre arbetsplatserna, med 50-99 anställda, ser ett mindre anställningsbehov av nyutexaminerade högskolestudenter än de större, vilket med stor sannolikhet kan kopplas till att akademiker redan i dag i lägre utsträckning återfinns bland små- och medelstora företag. En del av behovet att nyanställa akademiker förefaller drivet av förestående pensionsavgångar. Inom vård och omsorg, där högst andel arbetsgivare uppger att pensionsavgångar är att vänta inom de närmaste tre åren, menar 48 procent att mellan sex och tio procent av arbetskraften kommer att gå i pension inom denna tidsperiod. Så många som 16 procent anger att det är ännu större andel av personalen. Överlag förefaller offentlig sektor ha mer omfattande pensionsavgångar framför sig – vilket stämmer väl med den bild som presenterats i andra sammanhang. Det innebär inte att den privata sektorn har små förväntade pensionsavgångar. Inom Tillverkning och utvinning uppger exempelvis mer än var fjärde arbetsgivare att minst sex procent av de anställda kommer att pensioneras inom tre år.

Alla som under den närmaste framtiden är på väg in i pension kommer dock inte att ersättas. Mer än en var tredje av de tillfrågade arbetsgivarna svarar att färre än hälften av de avgångna kommer att ersättas i form av nyanställningar.

Intressant i sammanhanget är att enkäten också har försökt ta reda på hur arbetsgivarna allmänt ser på kompetensbehovet på tre års sikt. Ungefär hälften tror att utbildningskraven på de anställda kommer att öka ytterligare, fem procent tror till och med att det kommer att vara mycket högre. Hälften anser att utbildningskraven inte kommer att förändras. En procent tror att det kommer att sjunka! Den näringsgren som står ut mest i denna fråga är Tillverkning och utvinning där 64 procent av arbetsgivarna förmodar att utbildningskraven kommer att öka. Talet om ”överutbildning” förefaller därför inte ha något stöd bland arbetsgivarna.

4

Anställningstillfället

Lika intressant som hur arbetsmarknaden ser ut i den närmsta framtiden är vad som premieras vid själva anställningstillfället. Med andra ord vad är som viktigt för att få en anställning. Arbetsgivarna har fått besvara hur viktiga de ansåg olika aspekter var vid ett beslut om anställning. Vi har valt att se de flesta av de aspekter som arbetsgivarna betraktar som ”ganska viktiga” som kanske nödvändiga, men inte utslagsgivande för en anställning. Däremot är de faktorer som betraktas som ”mycket viktiga” sådana aspekter som faller avgörandet för en anställning. Utifrån detta kan en prioriteringslista göras.

Diagram 1. Arbetsgivarnas prioriteringar vid anställningstillfället

Hur viktigt är följande när ni anställer högskoleutbildade personer?

0
10
20
30
40
50
60
70
80
90
100

Samarbetsförmåga
Referenser
Initiativförmåga
Förmåga att uttrycka sig i tal och skrift
Yrkesinriktad utbildning
Arbetslivserfarenhet
Analytisk förmåga
Goda kunskaper i engelska
Entreprenörskap
Engagemang vid sidan av studierna
Examensarbete
Bra betyg
Lärosäte
Erfarenhet av arbete utomlands

Erfarenheter av studier utomlands

Ålder

Svensk bakgrund

Familjesituation

Mycket viktigt

Ganska viktigt

Ungefär samma frågor har dessutom ställts till studenter. På så vis kan även en jämförelse göras: hur pass väl matchar studenternas föreställningar arbetsgivarnas svar?

Diagram 2. Vad studenterna tror att arbetsgivarna prioriterar

Hur viktigt tror du att följande är när man anställer högskoleutbildade personer?

0

10

20

30

40

50

60

70

80

90

100

Samarbetsförmåga

Förmåga att uttrycka sig i tal och skrift

Arbetslivserfarenhet

Analytisk förmåga

Engagemang vid studier

Examensarbete

Ålder

Bra betyg

Familjesituation

Svensk bakgrund

Kön

Mycket viktigt

Ganska viktigt

Den allra viktigaste faktorn när arbetsgivare nyanställer är personens *samarbetsförmåga*. 89 procent

uppgår att det är en egenskap som är ”mycket viktig” och nio procent att den är ”ganska viktig”.

5

Även studenterna skattar samarbetsförmåga som den viktigaste faktorn för en anställning, men inte i lika hög grad som arbetsgivarna. 63 procent av studenterna tror att samarbetsförmåga är den viktigaste egenskapen vid anställning och 29 procent svarar att det är ”ganska viktigt”.

Också viktigt när arbetsgivare ska anställa är *initiativförmåga*. 97 procent anser att initiativförmåga är ”mycket viktigt” eller ”ganska viktigt”. Ingen tyckte att det var ”ganska” eller ”mycket oviktigt”. Inom sektorn Utbildning och forskning ansåg man att det är viktigast med initiativförmåga om man jämför med andra branscher.

En tredje särskilt viktig faktor för arbetsgivare när de ska anställa högskoleutbildade personer är *referenser*. Hela 72 procent svarar att det är ”mycket viktigt” med referenser och 24 procent att det är ”ganska viktigt”. Inom offentlig sektor skattades referenser som något viktigare än inom privat sektor och på mindre arbetsplatser var det lite viktigare med referenser än hos större arbetsgivare – vilket förefaller logiskt.

Dessa tre: *samarbetsförmåga*, *referenser* och *initiativförmåga* står ut som de viktigaste faktorerna när

arbetsgivare överväger en anställning av en högskoleutbildad.

Därefter följer fem faktorer som också har stor betydelse: *förmåga att uttrycka sig i tal och skrift*, *att utbildningen är yrkesinriktad*, *arbetslivserfarenhet*, *analytisk förmåga* och *goda kunskaper i engelska*.

95 procent av arbetsgivarna tycker att *förmåga att uttrycka sig i tal och skrift* är mycket eller ganska

viktigt. Viktigast tycker arbetsgivare inom offentlig förvaltning att dessa egenskaper är. När det

gäller denna förmåga är studenternas svar näst intill identiska med arbetsgivarnas.

51 procent av arbetsgivarna anser att det är "mycket viktigt" att högskoleutbildningen är *yrkesinriktad*. De mindre arbetsplatserna och arbetsgivare inom offentlig sektor tyckte i högre grad att det är "mycket viktigt" med en yrkesinriktad högskoleutbildning. Störst skillnad är det dock mellan sektorerna Utbildning och forskning och Vård och omsorg och de övriga tillfrågade. Över 70 procent av arbetsgivarna inom utbildnings- och vårdsektorerna angav att en yrkesutbildning är "mycket viktig". Detta är inte förvånande då dessa sektorer till stor del omfattar yrkesgrupper som lärare, sjuksköterskor och läkare. Bland övriga sektorer ligger motsvarade siffror mellan 20-41 procent.

När det gäller arbetslivserfarenhet skiljer sig studenternas och arbetsgivarnas svar åt en del.

Närmare 90 procent av arbetsgivarna, jämfört med 70 procent av studenterna, anser att arbetslivserfarenhet är "mycket" eller "ganska" viktigt.

Även *analytisk förmåga* tycker de tillfrågade arbetsgivarna är "mycket" eller "ganska viktigt", sammanlagt 84 procent uppgav detta. Också här skattar studenterna denna förmåga lägre. 62 procent av de studerande svarade att analytisk förmåga är "mycket" eller "ganska viktigt".

Goda kunskaper i engelska anser 25 procent av arbetsgivarna vara en "mycket viktigt" egenskap, 41 procent menar att det är en "ganska viktigt" egenskap och 24 procent att det är "varken viktigt eller oviktigt". Inom branscherna Tillverkning och utvinning och Handel och kommunikation är kunskaper i engelska betydligt viktigare än för andra branscher.

Efter dessa följer också några andra faktorer som har en viss betydelse, men förefaller inte särskilt centrala i anställningsbeslutet: *entreprenörskap, engagemang vid sidan av studierna, examensarbetet*

och bra betyg.

Ungefär hälften av de tillfrågade arbetsgivarna tycker att *entreprenörskap* är "mycket" eller "ganska viktigt" när man ska anställa en person med högskoleutbildning. Inom Finansiell verksamhet och företagstjänster anser man att entreprenörskap är något viktigare än i andra branscher.

6

Nästan 60 procent anser att engagemang vid sidan av studierna är en värdefull merit. Det ska jämföras med studenternas 42 procent.

Examensarbetet är inte bland de viktigaste faktorerna vid anställningstillfället. Ungefär 45 procent av både arbetsgivare och studenter svarar att det är "ganska viktigt" eller "mycket viktigt". Lika många uppger att det är "varken viktigt eller oviktigt", "ganska oviktigt" eller "mycket oviktigt". Arbetsgivare inom utbildning och forskning tycker i något högre grad att examensarbetet är "mycket viktigt".

En tredjedel av de tillfrågade arbetsgivarna svarar att bra betyg inte har någon större betydelse vid anställning. Endast åtta procent tyckte att betygen var mycket viktigt, medan ungefär hälften anser att det är "ganska viktigt". Studenterna svarar nästan identiskt med arbetsgivarna, med skillnaden att en större andel tror att betygen inte spelar så stor roll.

Några faktorer förefaller inte ha avgörande betydelse enligt arbetsgivarna:

Erfarenhet av arbete och studier utomlands skattade de tillfrågade arbetsgivarna relativt lågt.

Knappt

något företag tycker att det är mycket viktigt och de allra flesta ca. 44 procent tycker att det är varken viktigt eller oviktigt.

Vilket lärosäte studenten utbildat sig vid spelar liten roll vid anställning. Hela 86 procent av arbetsgivarna tyckte att vilket lärosäte studenten tagit sin examen vid inte har någon större betydelse.

När det gäller *ålder* som kriterier för att få anställning skiljer sig studenternas förväntningar och företagens svar. 47 procent av studenterna bedömde ålder "mycket viktigt" eller "ganska viktigt" i jämförelse med arbetsgivarna där motsvarade siffror är 21 procent. Över hälften av de tillfrågade arbetsgivarna tyckte att ålder varken är "viktigt eller oviktigt" att jämföra med studenternas 35 procent. 18 procent av arbetsgivarna uppgav att ålder är "ganska oviktigt" och sju procent att det är "mycket oviktigt" när man ska nyanställa en högskoleutbildad.

Svensk bakgrund är något som enligt arbetsgivarna spelar mycket liten roll vid anställning. Det

uppgav 40 procent av de tillfrågade företagen. 57 procent uppgav att svensk bakgrund är ”vare sig viktigt eller oviktigt”, ”ganska oviktigt”, eller ”mycket oviktigt”. Studenterna däremot tror att det spelar betydligt större roll. Endast 13 procent av studenterna tror att det spelar mycket liten roll. Även *familjesituation* är ”ganska” eller mycket oviktigt ansåg företagen, 50 procent svarade dessa alternativ, när en person ska anställas. Även här skiljer sig företagens svar från studenternas förväntningar. 25 procent av studenterna trodde att det spelar liten eller mycket liten roll vilken familjesituation man har.

7

Vad levererar högskolorna?

En högskoleutbildning förväntas förbereda studenten inför arbetslivet och för den profession utbildningen ska leda till. För att få reda på hur väl utbildningen förbereder studenter inför arbetslivet har vi frågat arbetsgivarna vad de tycker om de kunskaper som nyanställda akademiker utan arbetslivserfarenhet har. Svaren visar att nyutexaminerade anses ha goda kunskaper i att uttrycka sig i tal och skrift, i att arbeta i grupp samt att arbeta självständigt. Dessa kunskaper är något som studenter blir bra på inom ramen för utbildningen, men när det kommer till andra kunskapsområden är bilden inte lika ljus.

På frågan om hur arbetsgivarna tycker att praktiska kunskaperna är hos de nyanställda anser 39 procent att kunskaperna är otillräckliga. Inom Tillverkning och utvinning är nästan hälften, 47 procent, missnöjda med de praktiska kunskaperna. Vidare visar undersökningen att arbetsgivarna inte tycker att nyutexaminerade akademiker inte har tillräcklig branschkännedom när de börjar på arbetsplatsen (37 procent). Kunskaperna om arbetslivet brister således.

Tittar man vidare på vilka som behöver vidareutbildning när de kommer till arbetsplatsen visar det sig också att högskoleutbildade utan arbetslivserfarenhet är den grupp som kräver näst mest vidareutbildning hos arbetsgivaren efter nyanställning. Den enda grupp som behöver mer resurser är personer som inte har läst på högskola och inte har någon arbetslivserfarenhet. Mer preciserat såg siffrorna ut enligt nedan.

Kräver vidareutbildning hos arbetsgivaren:

Icke högskoleutbildade utan arbetslivserfarenhet efter examen: 71 procent

Högskoleutbildade utan arbetslivserfarenhet efter examen: 68 procent

Icke högskoleutbildade med arbetslivserfarenhet efter examen: 44 procent

Högskoleutbildade med arbetslivserfarenhet efter examen: 37 procent

Ytterligare en brist anses vara ledarkunskaper där nyutexaminerade, trots att de har goda kunskaper av att arbeta i grupp, inte får med sig kunskapen om att leda en grupp. Inom privat sektor tycker 46 procent av arbetsgivarna att ledarkunskaperna är otillräckliga.

8

Bredd eller spets

Om en utbildning ska ge en bred eller spetsig kompetens är ofta föremål för diskussion. När vi frågar arbetsgivarna säger 33 procent att breda kunskaper inom utbildningsområdet är mycket viktigt när de anställer en akademiker. Frågar vi dem däremot om hur viktigt det är med spets inom ett utbildningsområde är det bara 18 procent som anser att detta är mycket viktigt. Den näringsgren som främst efterfrågar bredd är Utbildning och forskning där 50 procent anser att en bred kunskapsgrund är mycket viktigt.

Diagram 3. Arbetsgivarnas syn på bredd-spets i utbildningen

Hur viktigt är det att nyanställda har:

Spetskunskaper - Breda kunskaper

0

20

40

60

80

100

Högskoleutbildade Icke

högskoleutbildade

Högskoleutbildade Icke

högskoleutbildade

Mycket viktigt
Ganska viktigt

Jämför vi privat och offentlig sektors efterfrågan av bredd när de anställer akademiker, finns en tydlig skillnad där offentlig sektor i mycket större utsträckning efterfrågar bredd; 44 procent jämfört med privat 18 procent. Detta till trots att den offentliga sektorn anställer många som man kan tycka förväntas ha spets, till exempel sjuksköterskor, läkare och lärare.

Ett väntat resultat är att mindre arbetsplatser i större utsträckning efterfrågar breda kunskaper än större arbetsplatser. På en mindre arbetsplats förväntas du arbeta med flera olika typer av arbetsuppgifter och ta ansvar utöver ditt eget specialområde.

Efterfrågan efter spetskunskap är något högre när arbetsgivarna ska anställa icke högskoleutbildade. Personer som inte väljer att vidareutbilda sig, behöver kunna visa på speciella talanger eller kunskaper för att bli attraktiva på arbetsmarknaden, särskilt inom Handel och kommunikation visar detta sig: 28 procent inom denna sektor anser att spetskompetens är mycket viktigt. Tittar man på samma sektor fast när de ska anställa akademiker är spets inte alls lika viktigt utan bara 17 procent anger det som mycket viktigt.

Samtidigt kan man fastslå att bredd är mer uppskattat i alla utbildningsgrupper.

9

Slutsatser

Under de senaste årens utbildningsökning har den generella utbildningsnivån över landet höjts avsevärt, i synnerhet sedan expansionen av högskolan 1994. Samtidigt har arbetsmarknadens kompetensbehov förändrats och idag krävs högskoleutbildning för alltför yrken. Trots att, som framkommit i studien, arbetsmarknaden generellt ser gynnsam ut för nyutexaminerade studenter finns det en hel del saker som skulle kunna genomföras för att ytterligare förstärka möjligheterna till fastare förankring i arbetslivet.

Våra slutsatser handlar främst om hur upplägg och innehåll i den högre utbildningen kan förändras för att bättre svara mot krav från ett framtida arbetsliv. Vi har självkritiskt försökt resonera över om slutsatserna står i konflikt till våra andra mål med den högre utbildningen, såsom bildningsideal, en oberoende nyfikenhetsbaserad forskning, eller individuell utveckling. Vi anser att det inte finns det. Tvärtom finns det i praktiken starka samband mellan å ena sidan, de klassiska idealen: bildning och kritiskt tänkande, och å andra sidan entreprenörskap och arbetslivsanknytning. Vi ser inte heller, utifrån studien, någon tydlig konflikt mellan dessa värden och vad arbetsgivarna vill ha. Dagens och framtidens arbetsliv efterfrågar resonerande, omställningsbara och kritiskt tänkande individer. Det är den viktigaste slutsatsen i denna rapport. Innan vi går närmare in på studiens olika teman vill vi också lyfta fram att det genomgående intrycket är att svenska arbetsgivare är nöjda med de akademiker de anställer. Särskilt nöjda verkar de vara med deras förmåga att uttrycka sig i tal och skrift samt att kunna arbeta i grupp. Det finns också områden där svaren i högre grad verkar präglas av misstro. Till dessa hör bland annat uppfattad brist på ledarkunskaper och praktiska kunskaper. Men inte i något av de områden vi frågat kring är en majoritet av de tillfrågade arbetsgivarna missnöjda.

Vi vill lyfta fram några teman som återkommit i våra diskussioner och i analyserna av studiens resultat, för att diskutera dessa mer i detalj:

Fler akademiker – inte färre

Vi har ställt frågor till arbetsgivarna om vilka krav på utbildningsnivå de bedömer att de kommer att ställa på de anställda i framtiden. De tror att ett flertal av dem som de kommer att anställa kommer att vara akademiker. I stort sett ingen tror att utbildningsnivån kommer minska bland de anställda på tre års sikt. Det är hoppgivande både för dagens och morgondagens studenter – utbildning kommer att löna sig för individen även i framtiden.

Detta ger också politiska följder. Långsiktigt kommer Sverige att behöva fler personer med högskoleutbildning. Annars riskerar många arbetsgivare att inte kunna hitta personer att anställa med lämplig utbildning. Efter att ha tagit del av resultaten stärks också vår åsikt att alla gymnasieprogram bör leda till grundläggande behörighet för att kunna söka till högskolan.

Bredd – inte bara spets

När arbetsgivarna ska anställa en akademiker är det företrädesvis en akademiker med bredd i sin

utbildning de vill anställa. Högskolan behöver alltså generellt ge studenterna en bred teoretisk bas som ger utrymme för flera perspektiv på de kunskaper som lärs ut. Med de breda kunskaperna med sig är det sedan lättare att utveckla spets i arbetslivet.

Idag premieras spetsutbildningar och snabbast möjliga genomströmning i den svenska högskolan, och den utbildningspolitiska debatten syftar till olika förslag för hur studenter kan förkorta tiden till examen. För politiker är bevekelsegrunden att få ut studenter i produktionen så snabbt som möjligt. Studenten å sin sida, är ofta pressad av dålig ekonomi, och fokuserar på att klara poäng och tentor, där varje kurs som uppfattas ligga utanför huvudämnet upplevs som en börda.

10

En akademisk utbildning ska också förbereda för ett helt yrkesverksamt liv, snarare än att vara en exakt yrkesutbildning för det första arbetet efter studierna. Utifrån denna studie förefaller en bred utbildning också göra studenten/arbetstagaren långsiktigt mer anställningsbar. En bred utbildning, där spetskunskaperna ges på själva företaget, fyller i många fall arbetslivets behov bättre på längre sikt. Det är sannolikt också mer rationellt att låta en anställd vidareutbildas inom företaget till nya arbetsuppgifter, snarare än att nyanställa, när ändrade förutsättningar skapar behov av nya kompetenser. Därför bör studenten uppmuntras, inte styras bort från, att genomgå en bredare utbildning.

Vårt resonemang ska dock inte tolkas som att det inte finns behov av spetsutbildningar i universitets- och högskolevärlden. I vissa branscher, framför allt de som ligger i framkant inom exempelvis teknikområdet, är kompetensmässig spets mer avgörande för anställningsbarheten. Det övergripande mönstret pekar dock ut bredd som en viktigare faktor.

Attityd – inte betyg eller lärosäte

De tre viktigaste faktorerna när en arbetsgivare ska anställa en person med högskoleutbildning är samarbetsförmåga, initiativförmåga och referenser. Dessa egenskaper är svåra att mäta och handlar mycket om förhållningssätt och attityder. Med anledning av detta så bör både politiker, högskolor och skolor fundera över hur man kan uppmuntra och utveckla sådana egenskaper.

40 procent av arbetsgivarna tycker vidare att nyanställda utan arbetslivserfarenhet har otillräckliga kunskaper i ledarskap – vilket också har beröring till attitydområdet. Detta tyder på att svenska lärosäten idag inte utbildar ledare. Ledarkunskaper är istället något som studenter i bästa fall utvecklar på egen hand eller genom arbetsgivaren. En annan kompetens, som till viss del efterfrågas, är entreprenörskap.

Att en ansökande har höga betyg värderas inte särskilt högt av arbetsgivarna. Viktigare är att man engagerat sig under studietiden.

Det är också tydligt att arbetsgivarna inte lägger särskilt stor vikt vid vilket lärosäte den akademiker man planerar att anställa har läst. Det är en viktig signal i dessa tider av ofta förekommande diskussioner kring rankningar av högskolor.

Arbetslivsanknytning – inte slutenhet mot arbetslivet

Arbetsgivarna premierar i hög utsträckning aspekter som samarbetsförmåga och referenser när de nyanställer högskoleutbildade. Detta är kunskaper och förmågor som på många sätt lättast inhämtas av studenten i direkt kontakt med arbetslivet. Ungefär 40 procent av arbetsgivarna säger sig vidare uppleva brister i de nyanställda studenternas praktiska kunskaper och branschkunskaper – vilket förstärker bilden av arbetslivserfarenhet som ett nyckelområde för akademikerna i relation till arbetslivet.

Att många studenter idag har bristande kunskaper om arbetslivet och dess speciella regler är inte så konstigt. Alltför få studenter har idag möjlighet att få kontakt med sina blivande arbetsgivare redan under studietiden. Arbetslivsanknytning behöver vara en del av fler utbildningar än idag. Fortfarande finns utbildningar – särskilt humanistiska och samhällsvetenskapliga – som främst eller rentav enbart knyter an till ett framtida arbetsliv som doktorand. Arbetslivsanknytning har låg status inom flera delar av akademien. Detta gör givetvis studenterna sämre förberedda för arbetslivet. Men själva valmöjligheterna begränsas också på ett onödigt sätt.

Arbetsgivarna såväl som lärosätena måste ta ett större ansvar för att se till att studenterna får de nödvändiga kunskaperna för att ta sig vidare i arbetslivet.

Att under sin utbildning få komma i kontakt med, och kanske till och med vara en del

av, en arbetsplats ger studenten vidgade perspektiv på vart utbildningen kan leda, vad som krävs i arbetslivet och vad exakt man sedan kan jobba med. Kontakten kan ske genom praktik eller verksamhetsförlagd utbildning, men också genom studiebesök,
11

gästföreläsare och mentorprogram, för att nämna några exempel. Även att i högre utsträckning skriva uppsatser för företag, myndigheter och organisationer är något som borde kunna utvecklas.

Det finns fler aspekter på arbetslivsanknytning än själva innehållet i utbildningen. Om arbetsgivare framför allt är intresserade av att en akademiker fungerar i arbetslivet, om social kompetens och förmågan att ta sig an nya arbetsuppgifter – det vill säga sådant som vi i rapporten kallar för attityd - är av stor betydelse, betyder det att arbetslivserfarenhet även i bred bemärkelse bör premieras. Den så kallade 25:4-regeln utgjorde ett exempel på detta, där arbetslivserfarenhet som sådan värderades. När nu denna ingång i högskolan stängts, kan det vara klokt att se över andra möjligheter att premiera arbetslivserfarenhet såväl före som under den akademiska utbildningen.

12

Avslutning

Uppenbarligen finns det en hel del missuppfattningar i debatten om vad arbetsgivarna anser sig behöva. Mycket av det som framkommer i vår undersökning går stick i stäv mot det som många studenter och andra inom högskolevärlden förväntar sig. Arbetsgivare vill i första hand ha bredd, inte spetskompetens, hos sina nyanställda med högskoleutbildning. De ser hellre goda referenser och engagemang vid sidan av studierna än höga betyg. Lärosätet har minimal betydelse. För att nämna några exempel.

Med anledning av de resultat vi nu kan studera i undersökningen vill TCO, SFS och Lärarförbundet att initiativ tas till att diskutera vilken typ av kompetens som högskolestudenter behöver ha med sig ut i arbetslivet efter avslutad examen. Vad är sann anställningsbarhet för akademiker? Vi får inte låta felaktiga föreställningar slå rot!

Råd till studenter

- Skaffa dig en god utbildningsgrund. Utgå från det du är intresserad av. Tänk långsiktigt.
- Arbetsgivare vill oftare anställa personer med bred kompetens inom utbildningsområdet. Spets efterfrågas inom vissa branscher – ofta i framkant på utvecklingen
- Studenter tenderar att undervärdera betydelsen av arbetslivserfarenhet för anställning
- Engagemang vid sidan av studierna värderas högre av arbetsgivarna än bra betyg
- Arbetsgivarna tycker inte individens val av lärosäte har någon större betydelse
- För studenter i yrkesinriktad utbildning kan en viss andel perspektivgivande kurser (typ teknikhistoria för ingenjörer) sannolikt öka arbetsmarknadsvärdet
- Tänk på att själv vara aktiv i kontakten med arbetslivet. Upparbeta flera kontaktytor så tidigt som möjligt under studietiden

Råd till universitet och högskolor

- Tänk långsiktigt i diskussionerna om studenters anställningsbarhet. Ha hela arbetslivet i åtanke snarare än första anställningen efter examen
- Var uthållig i det högskolorna traditionellt är bra på: de klassiska utbildningsidealen – dessa är nyckeln till långsiktig anställningsbarhet för studenterna
- Utveckla en viss utbildningsprofil: det gör högskolan känd bland både studenter och arbetsgivare inom profilområdet
- Kontakter med arbetslivet är en nyckelfaktor för inträdet i arbetslivet. Dessa ska helst komma tidigt i utbildningen, vara långsiktiga och bestå av mer än enbart praktik
- Arbetslivserfarenhet bör i någon form premieras vid rekryteringen till högskolan
- Betänk att arbetsgivarna i högre utsträckning efterfrågar brett utbildade akademiker än spetsutbildade – även om det i vissa branscher finns efterfrågan på tydlig spets
- Mest missnöjda är arbetsgivarna med nyanställda akademiker när det gäller ledarkunskaper, branschkunskaper och praktiska kunskaper. Även om det inte är faktorer som alltid är

enkla att inkludera i utbildning är det värt att uppmärksamma i utformningen av utbildningen

13

Råd till regeringen

- Uppmuntra till högre studier – Sverige behöver långsiktigt fler i arbetslivet med högskoleutbildning
- Hitta system så att även redan yrkesverksamma hittar till högskolan
- Alla gymnasieutbildningar bör ge högskolebehörighet. Gymnasieskolan får inte bygga återvändsgränder
- Arbetslivserfarenhet bör i någon form premieras vid rekryteringen till högskolan

Råd till arbetsgivarna

- Gör er synliga på högskolorna. Var delaktiga i utformningen av utbildningen. Det är inte bara studenten som hamnar i kläm när lärosäten och arbetsgivare inte kan samverka: långsiktigt riskerar även företaget att gå miste om värdefull arbetskraft
- Öppna för möjligheter till praktik på arbetsplatsen. Fundera också på hur man kan få studenter att medverka i andra former: uppsatser, mentorskapskontakter... Bara fantasin sätter gränser.
- Till småföretagare: akademiker bits inte - de bidrar till tillväxt och utveckling av verksamheten

Metod

SCB genomförde under perioden mars-maj 2007 en enkätundersökning som riktade sig till offentliga och privata arbetsplatser med minst 50 anställda runt om i Sverige. Populationen utgjordes totalt av 7 996 arbetsställen, varav 1 600 ingick i urvalet för enkäten. Av dessa besvarade sammanlagt 1 004 enkäten vilket innebär en svarsfrekvens på 63 procent.

Fakta Studentbarometern/SFS enkät

Online-enkät

Målgrupp: studenter i hela Sverige i samtliga åldrar

Urval: slumpmässigt ur Studentkortets email-databas

Fältperiod: 5-23 mars 2007

Antal respondenter: 6 642

Viktning av resultat baserat på kön och studieort, enligt siffror från Högskoleverkets NU-databas

Institut: Cosmos Communications / Ungdomsbarometern

14